

לקוטי תורה • פרשת עקב • מאמר 1

ויאכילך את המן וגו' למען הודיעך וגו'

”והאכילך את המן... למען הודיעך”

המן הוא טל שמימי, ”רחמים רבים” המחיים את המתים ונמשכים מרוממותו העצומה של ה'; אותם רחמים עצמם, הנמשכים באמצעות י”ג מדות הרחמים, מחיים את נפש האדם כשהוא מרחם על הירידה שאליה נפלה. העובדה שהמן נעשה מזון גשמי מלמדת שהתורה, דבר ה' עצמו המלוכש באותיות גשמיות, היא שנותנת לאדם חיים.

מוקדש לכבוד

מוקדש לכבוד הגאון המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן זצ”ל

אבי הרבי, רבי לוי יצחק

LikuteiTorah.com

הפרשה החסידית

/likuteitorah.com/he/likutei-torah/eikev/1

הנקודה

המן הוא טל שמימי, "רחמים רבים" המחיים את המתים ונמשכים מרוממותו העצומה של ה'; אותם רחמים עצמם, הנמשכים באמצעות י"ג מדות הרחמים, מחיים את נפש האדם כשהוא מרחם על הירידה שאליה נפלה. העובדה שהמן נעשה מזון גשמי מלמדת שהתורה, דבר ה' עצמו המלוכש באותיות גשמיות, היא שנותנת לאדם חיים.

כל קטע: לשון המאמר, אחר כך התרגום, ואחר כך ביאור קצר תחת קו זהב. המספרים הקטנים בלשון המאמר מפנים להערות שבסוף.

המאמר בקצרה

אדמו"ר הזקן מזהה את המן עם הטל, את הטל עם הטל שבו עתידים המתים לקום לתחייה, ואת שניהם עם "רחמים רבים". כדי להסביר מה הם רחמים רבים, הוא מבחין בין נשמות של "בהמה" ושל "אדם". האריה שבמרכבה מימין הוא גדולתו הגלויה של ה', אהבה שלמעלה שהעולמות חשים רק כיראה; השור שמשמאל מסתיר את הגדולה הזאת, והאהבה הנולדת מהסתר זה, החיות הפנימית המשתוקקת למקורה, היא "בהמה". "אדם" הוא התורה, שלמעלה מאהבה ויראה. למעלה מזה נמצאת "בהמה רבה", אהבה שלמעלה מכל השגה; כמו מלך שרוממותו מעוררת בו רחמים, כך רוממותו האינסופית של ה' מעוררת רחמים רבים אפילו על גן עדן. האדם צריך לחוש רחמים אלה על נפשו שלו, ניצוץ אלוקי הכלוא בהכלי העולם, והדבר מעורר רחמים מלמעלה המחיים אותה כטל תחיית המתים. הרחמים הרבים נמשכים באמצעות י"ג מדות הרחמים, והם "הוי' אבינו", שלא היה ידוע לאבות. לכן המן, שלא היה ידוע להם ובכל זאת נעשה מזון גשמי, מלמד על התורה: דבר ה' המלוכש באותיות, שבאמצעותו האדם חי.

מבנה

11	המן, הטל והרחמים הרבים: האריה, השור וה"אדם"	1
המן הוא טל תחיית המתים, בחינת רחמים רבים. יש שני סוגי נשמות: אהבת האריה, גדולתו הגלויה של ה', מגיעה לעולמות כיראה; השור מסתיר את הגדולה הזאת, והאהבה הנולדת מההסתר היא "בהמה"; "אדם" הוא התורה, שלמעלה מאהבה ויראה.		
21	הבהמה רבה ומקור הרחמים הרבים	2
לשון הרבים "בהמות" מצביעה על "בהמה" גבוהה יותר, אהבה גדולה שלמעלה מכל השגה, שממנה נמשכים רחמים רבים. כמו שרוממותו של מלך מעוררת בו רחמים, כך רוממותו האינסופית של ה' מביאה רחמים אפילו על גן עדן ועל חכמה.		
31	רחמים רבים על נפשו של האדם	3
התבוננות בכך שהניצוץ האלוקי שבאדם קשור בהכלי העולם, ואפילו בתורה שהוא לומד לשם כבודו, מעוררת רחמים רבים על הנפש; הרחמים מלמעלה אוספים או כל שמץ של חיות ומחיים אותה כטל תחיית המתים.		
41	י"ג מדות הרחמים וחודש אלול	4
הרחמים הבלתי מוגבלים מגיעים לעולמות באמצעות י"ג מדות הרחמים, ה"זקן" שדרכו נמשכים השמן והטל; לכן אומרים סליחות עם י"ג מדות מראש חודש אלול.		
51	הוי' אבינו, המן וטל התורה	5
רחמים רבים הם "הוי' אבינו", שלמעלה מהאבות, ולכן המן הוא מזון ש"אבותיכם לא ידעו". ובכל זאת הוא נעשה מזון גשמי, ללמד שהתורה, דבר ה' המלוכש באותיות, היא שנותנת לאדם חיים.		

רחמים רבים רחמים רבים

רחמים הנמשכים מרוממותו האינסופית של ה': מכיוון שהכול הוא אין ואפס לפניו, חמלתו מגיעה אפילו לעולמות העליונים ביותר. הם מחיים את המתים, והם בחינת הטל של המן.

טל טל

שפע מלמעלה: המן, טל תחיית המתים וטל תורה הם כולם צורות שלו.

"אדם" ו"בהמה" אדם ובהמה

שני סוגי נשמות. "בהמה" היא האהבה המתעוררת בעקבות הסתר ה' בעולמות; "אדם" הוא התורה, שתמ"ח מצוותיה החיוביות ושס"ה מצוותיה השליליות תואמות את צורת האדם.

בהמה רבה בהמה רבה

בפסקה 2, אהבה גדולה שלמעלה מבחינת "אדם", שאין להשיגה, והיא נמשכת מאור המקיף את כל העולמות; ממנה נמשכים רחמים רבים.

י"ג מדות הרחמים י"ג מדות

הצינור שדרכו נמדדים ונמשכים לעולמות הרחמים הבלתי מוגבלים: ה"זקן" שדרכו נמשכים השמן והטל.

הוי' אבינו הוי' אבינו

בחינת הרחמים הרבים, שלמעלה מהאבות, שאותה מזכירים בתפילת אבינו מלכנו בעשרת ימי תשובה.

טל תורה טל תורה

התורה, שמבחינת אור המקיף את כל העולמות, כשהיא מלוכשת באותיות גשמיות; היא מחיה את הלומדים אותה.

קטע 1 • 11

המן, הטל והרחמים הרבים: האריה, השור וה"אדם"

1 ויאכילך את המן^{1,2} וגוי למען הודיעך וגוי. הנה המן הוא בחי' טל כמ"ש ותעל שכבת הטל³ והוא טל שעתיד להחיות בו⁴ את המתים⁵ הוא בחי' רחמים רבים

"והאכילך את המן" וגוי, "למען הודיעך" וגוי. הנה המן הוא בחינת טל, כמו שכתוב: "ותעל שכבת הטל"; והוא הטל שעתיד להחיות בו את המתים, בחינת רחמים רבים,

המאמר פותח בדברים ח"ג, שבהם משה אומר לישראל שה' האכיל אותם את המן "למען הודיעך" שהאדם אינו חי על הלחם לבדו, אלא על כל היוצא מפי ה'. אדמו"ר הזקן מזהה תחילה את המן עם טל, שכן הוא הופיע כאשר "ותעל שכבת הטל", וגם עם הטל שעל פי הגמרא (חגיגה יב, ב) שמור למעלה כדי להחיות בו את המתים. טל זה, הוא אומר, הוא בחינת "רחמים רבים".

כמאמר מחי' מתים ברחמים רבים⁶ ולהבין מהו בחי' רחמים רבים למעלה הנה כתיב וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה⁷

כמאמר "מחיה מתים ברחמים רבים". ולהבין מהי בחינת רחמים רבים למעלה, הנה כתוב: "וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה".

הקשר בין הטל לרחמים הוא הברכה השנייה בתפילת העמידה, המשבחת את ה' כמי ש"מחיה מתים ברחמים רבים". כדי להסביר מה הם "רחמים רבים" למעלה, אדמו"ר הזקן פונה לנבואת ירמיהו, שבה ה' אומר שיזרע את ישראל "זרע אדם וזרע בהמה".

(בירמיה ס"י ל"א ועמ"ש מזה ע"פ ואלה המשפטים)⁸ פ"י שיש שני מיני נשמות בחי' אדם ובחי' בהמה.

(בירמיהו, פרק ל"א; וראו מה שכתוב על הפסוק "ואלה המשפטים"). כלומר, יש שני סוגי נשמות: בחינת "אדם" ובחינת "בהמה".

הסוגריים מציינים את מקומו של הפסוק (ירמיהו ל"א:כ"ז) ומפנים את הקורא למאמרו של אדמו"ר הזקן על הפסוק "ואלה המשפטים" (בתורה אור, פרשת משפטים). הוא מפרש את הנבואה כמתארת שני סוגים של נשמות יהודיות: אחת בדרגת "אדם" ואחת בדרגת "בהמה"; בהמשך הפסקה מוסבר כל אחד מהם.

ויובן זה עם מ"ש פני אריה אל הימין⁹ כו' שהוא בחי' אהבה ובמ"א תכתיב אריה שאג¹⁰ מי לא יירא¹¹ (בעמוס ס"י ב') וגם ימים נוראים נקראים ע"ש אריה¹²

והדבר יובן על פי מה שכתוב: "פני אריה אל הימין" וגוי, שזו בחינת אהבה; ובמקום אחר כתוב: "אריה שאג מי לא יירא" (בעמוס, פרק ב'). גם ימי הדין נקראים על שם האריה,

במראה המרכבה של יחזקאל יש לכל אחת מהחיות ארבעה פנים, ובהם "פני אריה אל הימין"; הצד הימני הוא חסד ואהבה, ולכן האריה מסמל אהבה. אך הנביא קושר את האריה גם ליראה: "אריה שאג מי לא יירא" (הפסוק הוא בעמוס ג':ח', אף שהמקור המודפס מציין פרק ב'). גם ימי הדין מכונים "אריה": הערת קה"ת מביאה בשם השל"ה, בשם קדמונים, שאריה הוא ראשי התיבות של אלול, ראש השנה, יום הכיפורים והושענא רבה.

כי אריה אותיות יראה¹³ והיינו שבחיי אהבה זו של בחיי אריה למעלה הוא מבחיי התגלות גדולתו של הקב"ה ולגדולתו אין חקר¹⁴ שאינו יכול להתלבש תוך עלמין

כי אותיות "אריה" הן אותיות "יראה". כלומר, אהבה זו, בחינת האריה שלמעלה, נובעת מהתגלות גדולתו של הקדוש ברוך הוא; ו"לגדולתו אין חקר", ולכן אין היא יכולה להתלבש בתוך העולמות.

אהבה ויראה נפגשות במשחק אותיות: "אריה" ו"יראה" מורכבות מאותן אותיות. אהבת האריה שלמעלה נובעת מהתגלות גדולתו של ה' עצמו, ומכיוון ש"לגדולתו אין חקר" (תהלים קמ"ה:ג'), שום עולם אינו יכול להכיל אותה.

ולכן תפול עליהם אימתה ופחד¹⁵ בהתגלות גדולה זו מצד המקבל שאינו יכול להתלבש בהם בחיי זו

ולכן "תיפול עליהם אימתה ופחד" בהתגלות גדולה זו, מצד המקבלים, שאינם יכולים להכיל בקרבם בחינה זו.

מכיוון שהעולמות אינם יכולים לקלוט התגלות זו, מה שמורגש בהם הוא "אימה ופחד", כלשון שירת הים (שמות ט"ו:ט"ז). היראה נובעת ממגבלותיו של המקבל, ולא מן המקור.

כמו שהיא למעלה בבחי' אהבה [וע"ד המבואר במ"א המשל מחותם¹⁶ בולט נעשה על השעוה צורת

כפי שהיא למעלה, בבחינת אהבה. [וכעין המשל המבואר במקום אחר: מחותם בולט נעשית בשעוה צורת

למעלה בחינה זו היא אהבה; רק אצל המקבל היא נעשית יראה. הסוגריים המרובעים מזכירים משל המבואר במקום אחר: חותם שאותיותיו בולטות מטביע בשעוה את צורתן השקועה.

חותם שוקע כך מהתגלות גדולתו של הקב"ה נמשך למטה בעולמות בחינת יראה] וזהו ענין שירד על המזבח אש בצורת אריה^{17,18} דאכיל כל קרבנין¹⁹ כו'.

חותם שקוע; כך מהתגלות גדולתו של הקדוש ברוך הוא נמשכת למטה, אל העולמות, בחינת יראה. [וזהו ענין האש שירדה על המזבח בצורת אריה, "שאוכל את כל הקרבנות" וכו'.

בדומה לכך, גדולתו של ה', שהיא למעלה אהבה, מוטבעת בעולמות בכיוון הפוך, כיראה. הגמרא (יומא כא, ב) והזהר מתארים את האש שעל המזבח כרובצת בצורת אריה ואוכלת את הקרבנות; אש האריה הזאת היא אותה התגלות של גדולה.

דהיינו בחיי חלב ודם שנכלה ונשרף בהתגלות בחיי זו וע"ז נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא ששורף ומכלה כל האשים ובחיי אהבה מקבלים כל העולמות מבחיי פני שור שמהשמאל

כלומר, בחינת החלב והדם, שנאכלים ונשרפים כאשר בחינה זו מתגלה. ועל כך נאמר: "כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא", השורפת ומכלה את כל האשות. כל העולמות מקבלים את בחינת האהבה מבחינת "פני שור" שבשמאל,

החלב והדם הם חלקי הקרבן המיועדים למזבח, והגילוי הזה הוא ששורף אותם. לכן הפסוק מכנה את ה' "אש אוכלה" (דברים ד, כד), השורפת את כל האשות. לעומת זאת, האהבה של העולמות עצמם נובעת מבחינת פני השור שבצד שמאל של המרכבה.

שהוא בחיי גבורה המעלים ומסתיר בחיי גדולה הנ"ל ואהבה שנמשך מבחי' זו נקרא בשם בהמה לשון נוקבא שמקבלת מפני שור הנ"ל ונק' אהבת עולם מפני שאהבה

שהיא בחינת גבורה, המעלימה ומסתירה את בחינת הגדולה שהזכרה לעיל. האהבה הנמשכת מבחינה זו נקראת "בהמה", מילה כלשון נקבה, כמו נוקבא, המקבלת מבחינת "פני שור" שהזכרה לעיל. היא נקראת "אהבת עולם", משום שאהבה

הצד השמאלי הוא גבורה, המידה המגבילה ומסתירה מן העולמות את גדולת ה'. האהבה המתעוררת בעקבות הסתר זה נקראת "בהמה", מילה כלשון נקבה, משום שכמו נוקבא היא מקבלת בלבד — כאן מן השור. היא נקראת גם "אהבת עולם", והקטעים הבאים מסבירים את השם.

זו באה ע"י העלם והסתר חיות אלקות שבתוך העולמות והחיות הוא העול' למעלה בתשוקה נפלאה להתעלות ולהתכלל באחד שהוא מקור וחיי החיים בחי' סוכ"ע כמ"ש אל דמי לך²⁰ כו'

מסוג זה באה בעקבות העלמת והסתרת החיות האלקית שבתוך העולמות; והחיות היא שעולה למעלה בתשוקה נפלאה, להתעלות ולהיכלל באחד, שהוא המקור וחיי החיים, בחינת סובב כל עלמין, כמו שנאמר: "אל דמי לך" וגו':

אהבה זו קיימת דווקא משום שהחיות האלקית נסתרת בתוך העולמות: החיות הנסתרת משתוקקת לעלות למעלה, לשוב למקורה ולהיכלל בו, באור המקיף את כל העולמות. אדמו"ר הזקן מצטט את הפסוק "אלקים, אל דמי לך" (תהילים פג, ב), שהזוהר מפרש כקריאה שאינה פוסקת.

קארי תדיר ולא שכיך²¹ כו' וכן האדם שמתבונן תמיד בעין שכלו העלם והסתר חיות אלקות שלכן נקרא עולם מלשון העלם²² והסתר מתעורר בתשוקה נפלאה שמשתוקק ונמשך²³

"קורא תמיד ואינו שוכך" וגו'. כך גם אדם שמתבונן תמיד בעין שכלו בהעלמת ובהסתרת החיות האלקית — ולכן העולם נקרא "עולם", מלשון העלם והסתר — מתעורר בתשוקה נפלאה, והוא משתוקק ונמשך

הזוהר (ח"ב קמ, א) דורש את הפסוק על קריאה "שאינה שוככת". אדם שמתבונן בהתמדה בכך שהחיות האלקית נסתרת בעולם — "עולם" נדרש מלשון "העלם", פירוש שלפי הערת קה"ת מקורו בתיקוני זוהר — מתעורר באותה השתוקקות לעלות אל מקורה.

בטבע למעלה לאור באור החיים²⁴ ונק' אהבה זו בחי' בהמה רבה ואהבה זוטא^{25,26} שבתוך העולמות והנה בחי' אדם הוא כמ"ש ועל דמות כו' כמראה אדם²⁷ כו'.

בטבע למעלה, כדי להיות מואר באור החיים. אהבה זו נקראת בחינת "בהמה רבה", והיא גם האהבה הקטנה, אהבה זוטא, שבתוך העולמות. ובחינת אדם היא, כמו שנאמר: "ועל דמות" וגו', "כמראה אדם" וגו'.

"להאיר באור החיים" הוא ביטוי מאיוב לג, ל. הקטע מכנה את האהבה הנולדת מהסתר העולם "בהמה רבה" וגם "אהבה זוטא" — האהבה שבתוך העולמות; בפסוק 2 ישמש הכינוי "בהמה רבה" לתיאור אהבה נעלית יותר, שלמעלה מבחינת אדם. בחינת "אדם" היא הדמות שראה יחזקאל על הכיסא: "כמראה אדם" (יחזקאל א, כו).

דהיינו מארי דאורייתא²⁸ והוא עדי"מ כמו האדם שיש בו רמ"ח אברים ושס"ה גידים. משא"כ אברי בהמה²⁹ אין בהם מספר זה.

כלומר, בעלי תורה. וזהו, בדרך משל, בדומה לאדם שיש בו רמ"ח אברים ושס"ה גידים; ואילו באיברי הבהמה אין מספר זה.

דמות זו מסמלת את "מארי דאורייתא", ביטוי שלפי הערת קה"ת מקורו בהקדמת תיקוני זוהר. בגוף האדם יש רמ"ח אברים ושס"ה גידים — מבנה שאין לאף בעל חיים.

כך התורה היא רמ"ח מ"ע [מצוות עשה] ושס"ה מל"ת [מצוות לא תעשה] שהיא בחי' גבוה מאהבה ויראה שאהבה ויראה הם רק גדפין³⁰ לבד לפרחא לעילא במקום התורה:³¹

כך גם התורה כוללת רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה, והיא בחינה נעלית יותר מאהבה ויראה; שהרי אהבה ויראה אינן אלא "כנפיים", "לעוף למעלה", אל מקום התורה.

לתורה מבנה הדומה לזה של האדם: רמ"ח מצוות עשה, כנגד האיברים, ושס"ה מצוות לא תעשה, כנגד הגידים. משום כך בחינת "אדם" נעלית מבחינת "בהמה": אהבה ויראה הן רק "כנפיים" הנושאות את האדם אל התורה, ואילו התורה עצמה היא העיקר.

קטע 2 • 21

הבהמה רבה ומקור הרחמים הרבים

2 ב והנה כתיב ואני בער ולא אדע³² בהמות הייתי עמך בהמות לשון רבים³³ שיש עוד בחי' בהמה שלמעלה מבחי' אדם והיא הנק' בשם בהמה רבה

ב. והנה כתוב: "ואני בער ולא אדע, בהמות הייתי עמך". "בהמות" הוא לשון רבים, משום שיש בחינה נוספת של "בהמה", הנעלית מבחינת אדם, והיא נקראת "בהמה רבה",

דברי אסף בתהילים עג, כב, "בהמות הייתי עמך", משתמשים במילה "בהמות" בלשון רבים. אדמו"ר הזקן מפרש שהרבים מצביע על "בהמה" נוספת, הנעלית מבחינת אדם, הנקראת "בהמה רבה".

שהיא בחי' אהבה רבה שלמעלה מן הדעת המושג ומלובש תוך העולמות שהוא מבחי' סוכ"ע דכולא קמיה כלא חשיב ממש [והיינו ענין מ"ש בע"ח [בעץ חיים] שער (א"א פ"ד)

שהיא בחינת אהבה רבה, הנעלית מן הדעת המושגת ומתלכשת בתוך העולמות; שכן היא מבחינת סוכב כל עלמין, שלפניו הכול נחשב ממש כאין. [וזהו ענין מה שכתוב בעץ חיים, שער (אריך אנפין, פרק ד),

"בהמה" הנעלית היא אהבה רבה, החורגת מכל דעת שהעולמות יכולים להשיג, משום שמקורה בסוכב כל עלמין, שלפניו הכול נחשב כאין. ההפניה שבסוגריים המרובעים היא לתיאור הפרצופים העליונים בעץ חיים.

שכל הפרצופים³⁴ העליונים של אי"א ואי"א [ואבא ואימא] זוי"נ [זעיר אנפין ונוקבא] יינקו תחלה מבי בחי דדי בהמה ע"ש] ומשם נמשך בחי רחמים רבים.

שכל הפרצופים העליונים — אריך אנפין, אבא ואמא, ז"א ונוקבא — ינקו תחילה משתי בחינות של "דדי בהמה"; עיין שם.] ומשם נמשכת בחינת רחמים רכים.

על פי עץ חיים, אפילו הפרצופים העליונים ביותר של אצילות קיבלו תחילה את יניקתם משתי "דדי בהמה"; כלומר, מקור ה"בהמה" נעלה מהם. מן ה"בהמה" העליונה הזאת נמשכים הרחמים הרכים שבהם פתח המאמר.

דהיינו כמו למשל מלך בשר ודם³⁵ שמפני גבהותו והתנשאותו על כל השרים והעמים יש בו מדת רחמנות יותר שמרחם על כולם מפני שכולם הם שפלים וגרועים ממנו

כלומר, למשל, מלך בשר ודם: מחמת רוממותו והתנשאותו מעל כל השרים והעמים, מידת הרחמים שבו גדולה יותר, והוא מרחם על כולם, משום שכולם שפלים ונחותים ממנו.

משל זה מסביר מדוע הרחמים הרבים נמשכים מבחינה כה נעלית. ככל שהמלך נעלה יותר מעל שריו ונתיניו, כך הוא מרחם עליהם יותר, משום שהם שפלים כל כך ביחס אליו.

לכן הרחמנות גדולה מאד בעיניו על גודל ועוצם שפלותם וככה ממש כביכול באור אי"ס ב"ה שהכל בטלים במציאות נגדו ית' וכולא ממש כלא חשיבא קמיה³⁶ ואפי' [ואפילו] עולמות עליונים

לכן הרחמים שהוא חש כלפיהם גדולים מאוד, לנוכח מידת שפלותם ועוצמתה. וכך ממש, כביכול, באור אין סוף ברוך הוא: הכול בטלים במציאות לפניו יתברך, והכול נחשב ממש כאין לפניו, אפילו העולמות העליונים,

ככל שהפער גדול יותר, כך גדולים יותר הרחמים. כך גם ביחס לה': לפני אור אין סוף הכול בטל במציאות ונחשב לאין, אפילו העולמות הנעלים ביותר.

כדכתיב הן שמים לא זכו בעיניו³⁷ ולכן הרחמנות גדולה מאד עליהם איך שהם שפלים וגרועים בתכלית השפלות נגדו ית' שאפי' [שאפילו] על בחי גי"ע [גן עדן] העליון ותחתון נופל בו רחמנות הנ"ל [כמ"ש מזה ע"פ]

כמו שכתוב: "הן שמים לא זכו בעיניו". לכן הרחמים עליהם גדולים מאוד, לנוכח שפלותם ונחיתותם המוחלטת ביחס אליו יתברך; עד שאפילו על בחינת גן עדן העליון והתחתון חלה בחינת הרחמים האמורה [כמו שכתוב על הפסוק

דברי אליפז באיוב טו, טו, "הן שמים לא זכו בעיניו", מלמדים שאפילו העולמות העליונים שפלים לפני ה', ולכן רחמיו עליהם גדולים. הרחמים מגיעים אפילו לגן עדן התחתון והעליון, העולמות שבהם הנשמות מקבלות את שרן; ההפניה שבסוגריים המרובעים היא למאמר אדמו"ר הזקן על ישעיהו נד, י, "כי ההרים ימושו".

כי ההרים ימושו³⁸ כו' שענין גי'ע [גן עדן] הוא שצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה³⁹ כו' ואין זה אלא זיו והארה המתפשטת ממנו ית'.

"כי ההרים ימושו" וכו'. עניינו של גן עדן הוא ש"צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה" וכו'; ואין זה אלא זיו והארה המתפשטים ממנו יתברך.

הגמרא (ברכות יז, א) מתארת את העולם הבא כך: "צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה". אדמו"ר הזקן מדגיש שאין זה אלא זיו המתפשט מה', ולא ה' עצמו.

אבל בו בעצמו ובכבודו לא שיחך זה כלל כי הכל בטלים במציאות נגדו ית' ונכללים ביחודו ואחדותו ואין שם דבר בפ"ע [בפני עצמו] שיפול עליו שם דבר ומהות בפ"ע [בפני עצמו]

אבל בו עצמו ובכבודו אין הדבר שייך כלל; שהרי הכול בטל במציאות לפניו יתברך ונכלל באחדותו ובייחודו, ואין שם דבר בפני עצמו שאפשר להחיל עליו שם של דבר ומהות בפני עצמו,

בעצמותו של ה' אין מקום אפילו לגן עדן כמציאות נפרדת, משום שהכול נכלל באחדותו. אין שם דבר שיש לו קיום עצמאי ואפשר לתת לו שם.

כמו גי'ע [גן עדן] כו' [ועמ"ש בד"ה אשירה לה' כי גאה גאה בפ' בשלח בענין עלמא דאתכסיא] ואפילו בחי' עדן⁴⁰ שלמעלה מבחי' גן

כגון גן עדן וכו' [ועיינו במה שנכתב במאמר המתחיל "אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָאָה גָאָה", בפרשת בשלח, בענין העולם הנסתר (עלמא דאתכסיא)]. ואפילו בחינת עדן, שלמעלה מבחינת גן ("גן"),

ההפניה שבסוגריים המרובעים היא למאמר "אֲשִׁירָה לַה' בתורה אור, בפרשת בשלח, העוסק בעולם הנסתר. התלמוד (ברכות לד, ב) מבחין בין עדן, ש"עין לא ראתה", לבין הגן (גן) שעליו הוא משפיע; לכן עדן הוא המדרגה העליונה יותר.

שהיא בחי' חכמה נאמר עליה כולם בחכמה עשית⁴¹ שנחשב בחי' עשי' [עשיה] גשמיות לגבי הקב"ה והרחמנות ע"ז גדולה מאד איך שירדו כ"כ [כל כך] בבחי' מטה להיות נחשב כלא ממש קמיה כנ"ל.⁴²

שהיא בחינת חכמה, נאמר עליה: "כולם בחכמה עשית", שכן ביחס להקדוש ברוך הוא היא נחשבת לבחינת עשייה גשמית. והרחמים על כך גדולים מאוד: כיצד ירדו עד כדי כך, לבחינת "מטה", עד שנחשבים כאין ממש לפניו, כנזכר לעיל.

עדן מקבילה לחכמה, הניצוץ הראשון של החכמה האלוקית; ואף על פי כן, בפסוקים נאמר: "כולם בחכמה עשית" (תהלים קד, כד), כך שאפילו החכמה נחשבת לעשייה בלבד ביחס לה'. לכן רחמיו של ה' מגיעים גם למדרגות נעלות אלה, שירדו עד כדי כך שהן כאין לפניו.

רחמים רבים על נפשו של האדם

3 ומזה יתבונן המשכיל לעורר חרמים רבים על נפשו דהיינו על ניצוץ אלקות שבו שהוא חלק אלוה

ממעל ממש מבחי אלקות ואני ה' לא שניתני⁴³ היה הוה ויהיה ואתה הוא קודם⁴⁴ שנברא העולם כו'

מכאן יתבונן האדם המשכיל, כדי לעורר רחמים רבים על נפשו — כלומר, על ניצוץ האלקות שבו, שהוא ממש "חלק אלוה ממעל", מבחינת האלקות: "ואני הו' לא שניתני"; היה, הוה ויהיה; ו"אתה הוא קודם שנברא העולם" וכו'.

לאחר שהראה אדמו"ר הזקן שככל שהדבר שעליו מרחמים שפל יותר, כך מתרבים הרחמים עליו, הוא פונה אל הקורא: עליו לחוש רחמים רבים כאלה על נפשו שלו. עצמותה היא ניצוץ אלקות, "חלק אלוה ממעל" (איוב לא, ב), מן האלקות שאינה משתנה: "אני הו' לא שניתני" (מלאכי ג, ו); הוא "היה, הוה ויהיה", כלשון הפיוט "וכל מאמינים"; ו"אתה הוא קודם שנברא העולם", כפי שנאמר בתפילה.

והוא אסור וקשור בהבלי עולם המעלים ומסתיר אור האמת ועוסק בהבלי עולם שהם כלא ממש

ואפילו עוסק בדברי תורה אי עבד בגין יקריי [יקריה]⁴⁵ כו'

והיא אסורה וקשורה בהבלי העולם, המעלימים ומסתירים את אור האמת; והוא עוסק בהבלי העולם, שהם ממש כלא. ואפילו כשהוא עוסק בדברי תורה, "אם עושה זאת בשביל כבודו" וכו',

הניצוץ שאינו משתנה שבו בהבלי העולם, המסתירים את האמת, ובחיים המוקדשים לדברים שאין בהם ממש. אפילו לימוד תורה עלול להיות חלק מהבלי העולם, כשהוא נעשה "בשביל כבודו", כלשון הזוהר (א, רכג ע"ב).

דהיינו שרוצה להשיג איזה דבר להיות נחשב ליש ודבר הרי לימוד זה מתחת השמש שהכל הבל ורעות

רוח⁴⁶ וכשיעמיק בענין זה בהתבוננות כאו"א [כל אחד ואחד] לפי מה שהוא יודע ומכיר א"ע [את עצמו]

כלומר, הוא מבקש להשיג דבר־מה כדי להיחשב ל"יש" ולמציאות; הרי לימוד כזה הוא "תחת השמש", שם "הכול הבל ורעות רוח". וכאשר יעמיק להתבונן בעניין זה, כל אחד לפי מה שהוא יודע ומכיר על עצמו,

לימוד תורה כדי להפוך את עצמו ל"מישהו" הוא, כלשון הזוהר, עמל "תחת השמש", ועל כל הנעשה תחת השמש אומר קהלת: "הכול הבל ורעות רוח" (קהלת א, יד). כל אדם צריך להעמיק במחשבה זו לפי מה שהוא יודע על עצמו בכנות.

כי ידע אינש בנפשיה יעורר רחמים רבים וחמלה יתירה איך שהוא בתכלית השפלות ורחוק מה'

בתכלית

שהרי "אדם יודע בנפשו", יעורר רחמים רבים וחמלה יתירה על כך שהוא נמצא בשפלות מוחלטת ורחוק מה' בתכלית.

מאחר ש"אדם יודע בנפשו", איש מלבדו אינו יכול לערוך חשבון זה במקומו. כשיראה עד כמה נפשו נפלה לשפלות ועד כמה היא רחוקה מה', יחוש כלפיה רחמים רבים וחמלה.

ובזה תחיי נפשו כתחיה"מ [כתחיית המתים] ממש שענין תחיית המתים יהיה עיי טל כמייש כי טל אורות
טליך⁴⁷ והוא טלא דנטיף מפומא דעתיקא כו⁴⁸

ובכך תחיה נפשו ממש ככתחיית המתים. תחיית המתים תהיה באמצעות טל, כמו שנאמר: "כי טל אורות טליך";
והוא "טל הנוסף מפיו של עתיקא" וכו'.

רחמים אלה מחזירים את הנפש לחיים, בדומה להחייאת המתים. תחיית המתים תהיה באמצעות טל, "כי טל אורות טליך" (ישעיהו כו, יט) — הטל שעל פי הזוהר נוטף מעתיקא, "העתיק", הרובד הפנימי ביותר של כתר.

פיי שיהיה התגלות אלקות בבחי' גילוי רב ועצום ממקור וחיי החיים אי"ס ב"ה ונגלה כבוד⁴⁹ ה' כ"כ [כל
כך] עד שאפילו במקום שהיה מעט מזעיר חיות וקיום

כלומר, תהיה התגלות אלקות בעוצמה ובשפע רב, ממקור החיים ומחיי החיים, אין סוף ברוך הוא; ו"ונגלה כבוד
הוי"י בעוצמה כזאת, שאפילו במקום שבו היו רק מעט מזעיר חיות וקיום,

אדמו"ר הזקן מסביר כיצד הטל מחיה: תהיה התגלות עצומה מה', מקור כל החיים, כלשון ישעיהו (מ, ה): "ונגלה כבוד הוי"י". אז תגיע
ההשפעה גם למקום שיש בו רק שריד קלוש ביותר של חיות.

יעוררו ויעלו למעלה להכלל באחד ולהבטל כביטול נר בפני אבוקה ויתקבצו מכל המקומות המודחים
שם ועייז יוכלו לקבל חיות רב להחיות מתים מפני שנשאר בהם קסטא דחיותא⁵⁰

הם יתעוררו ויעלו למעלה, להיכלל באחד ולהתבטל כביטול נר בפני אבוקה; הם יתקבצו מכל המקומות שנדחו
אליהם. ועל ידי כך יוכלו לקבל חיות רבה ולהחיות מתים, מפני שנותרה בהם "מידת חיים" (קיסטא דחיותא).

כל שריד של חיות יתעורר, יעלה אל האחד ויתבטל בו כמו נר בפני אבוקה, ויתקבץ מכל מקום שאליו הושלך. אפשר להחיות את המתים
מפני שנותרה בהם "מידת חיים" — ביטוי מן הזוהר (א, פג ע"א).

וככה ממש יחיה איש את נפשו האסורה וקשורה בהבלי עולם ונחשבת כמת כמייש ויתן את רשעים
קברו^{51,52} וכמארז"ל [וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה] רשעים בחייהם קרויים מתים⁵³ שאפילו החיות
שבהם⁵⁴ כמת

וכך ממש יחיה אדם את נפשו, האסורה וקשורה בהבלי העולם ונחשבת כמתה, כמו שנאמר: "ויתן את רשעים
קברו"; וכמאמר חז"ל: "רשעים בחייהם קרויים מתים", שהרי אפילו החיות שבהם נחשבת כמתה.

כך קורה גם בחייו הרוחניים של האדם: נפש הכבולה בהבלי העולם נחשבת כמתה, כפי שרומז הפסוק בישעיהו (נג, ט), וכפי שאומרים
חז"ל (ברכות יח ע"ב): "רשעים בחייהם קרויים מתים". אפילו החיות שיש בהם נחשבת למוות.

נחשב ועיי התעוררות בחיי רחמים רבים מלמעלה עיי מתעורר ומתקבץ החיות מכל מקום שיש בו מעט מזער קיסטא דחיותא למקורו ושרשו ויקבל חיות רב להחיות נפשו: ^{55, 56}

וכך, באמצעות התעוררות של מידת הרחמים הרבים מלמעלה, מתעוררת החיות ונאספת מכל מקום שיש בו מעט מזער של "קיסטא דחיותא" — מידה זעירה של חיים — אל מקורה ושורשה; והוא יקבל חיות מרובה כדי להחיות את נפשו.

כאשר אדם מעורר רחמים רבים על נפשו, מתעוררים עליה מלמעלה רחמים רבים. כל ניצוץ חיים שנותר בו נאסף אז בחזרה למקורו, והוא מקבל חיות חדשה ורבה.

קטע 4 • 41

י"ג מדות הרחמים וחודש אלול

4 ג והנה המשכות בחיי רחמים רבים הנ"ל הוא עיי י"ג מדות והיינו שלפי שהם רחמים רבים בלי גבול 3. והנה, המשכת בחינת הרחמים הרבים שהזכרה לעיל נעשית באמצעות י"ג המידות [של רחמים]. כלומר, מכיוון שמדובר ברחמים רבים בלי גבול,

הרחמים הרבים המתוארים בפסקאות 2 ו-3 מגיעים אל העולמות באמצעות י"ג המידות הרחמים, המידות שה' גילה למשה. מכיוון שרחמים אלה הם בלי גבול, נדרש להם ערוץ שדרכו יוכלו להתקבל במציאות מוגבלת.

א"א להתלבש תוך העולמות אם לא עיי צמצומים דרך י"ג מדות שנותנים מדה ושיעור שיוכלו העולמות לקבלו [וזהו ענין כשמן הטוב כו']

אי אפשר שהרחמים יתלבשו בתוך העולמות אלא באמצעות צמצומים, דרך י"ג המידות, שנותנות להם מידה ושיעור כדי שהעולמות יוכלו לקבלם. [וזהו ענין "כשמן הטוב" כו']

הרחמים שאין להם גבול יכולים להיכנס לעולמות רק באמצעות צמצומים: י"ג המידות פועלות כמידות הקובעות להם שיעור ויחס שהעולמות יכולים לשאת. הסוגריים המרובעים מפנים לתהילים קל"ג, ב': "כשמן הטוב על הראש, יורד על הזקן".

יורד על הזקן ⁵⁷ כו' וכמ"ש בזהר ח"א [חלק א'] (דפ"ח א') איהו שמן ואיהו טל ⁵⁸ ויורד על הזקן שנמשך ומתלבש ביי"ג מדות שהם בחיי י"ג ת"ד [תיקוני דיקנא]

"יורד על הזקן" וכו'; וכמו שכתוב בזהר, חלק א' (דף פ"ח, א'): "איהו שמן ואיהו טל", והוא "יורד על הזקן"; כלומר, הוא נמשך ומתלבש ביי"ג המידות, שהן בחינת י"ג תיקוני דיקנא.

הזהר (חלק א', פ"ח, א') קורא את השמן ואת "טל חרמון" שבמזמור אחד: "איהו שמן ואיהו טל". כך טל הרחמים הרבים "יורד על הזקן" ומתלבש ביי"ג תיקוני הדיקנא העליונה, שהם י"ג המידות.

והיינו מ"ש הרמ"ז [הרב משה זכות] בפ"י ויקרא (בדף ט"ו ע"ב) ובפ"י אמרו⁵⁹ (בדף צ"ד ע"א) בשם הלק"ת [הלקוטי תורה (להאריז"ל)] פ' תולדות שיש בדיקנא ב' בחינות שערות והפנימית כו'

וזהו מה שכתב הרמ"ז בפירושו על ויקרא (בדף ט"ו, ב') ובפרשת אמרו (בדף צ"ד, א'), בשם לקוטי תורה של האריז"ל, פרשת תולדות: שבדיקנא יש שתי בחינות — השערות והבחינה הפנימית [וכו'];

הרמ"ז (רבי משה זכות), בפירושו, מביא בשם לקוטי תורה של האריז"ל שבדיקנא יש שתי בחינות: השערות עצמן ובחינה פנימית. בהערת קה"ת מובא אור התורה לפרטים: השערות הן שורש אימא, ואילו הבחינה הפנימית שבתוך חלל כל שעה היא "שמן הטוב יורד על הזקן".

ע"ש] והיינו כנגד י"ב שבטים ושבת לוי הכולל כולם⁶⁰ ולכן אומרים סליחות⁶¹ וי"ג מידות מרי"ח [מראש חודש] אלול⁶² ואילך⁶³ שאז הוא זמן התעוררות בחי' הני"ל.⁶⁴

ראו שם.] וזהו כנגד שנים עשר השבטים ושבת לוי, הכולל את כולם. ולכן אומרים סליחות וי"ג מידות מראש חודש אלול ואילך, כי אז הוא זמן התעוררות הבחינה הנזכרת לעיל.

י"ג המידות מקבילות לשנים עשר השבטים ולשבת לוי, הכולל את כולם. לכן אומרים סליחות עם י"ג המידות מראש חודש אלול, הזמן שבו מתעוררים הרחמים האלה; בהערת קה"ת מובא שולחן ערוך, אורח חיים תקפ"א, כמקור למנהג.

קטע 5 • 51

הוי' אבינו, המן וטל התורה

5 וזהו שכתוב רחמיך רבים⁶⁵ ה' כמשפטיך חייני שע"י בחינת רחמים רבים נמשך חיות כ"כ [כל כך] עד שאפילו במקום משפטיך חיינו וכמאמרנו כתבנו לחיים טובים וזהו שכתוב

וזהו שכתוב: "רבות רחמיך הוי', כמשפטיך חייני". באמצעות בחינת הרחמים הרבים נמשכת חיות במידה כזאת, שאפילו במקום "משפטיך" היא מחיה; וכפי שאנו אומרים: "כתבנו לחיים טובים". וזהו שכתוב:

תהלים קי"ט, קנ"ו: "רבות רחמיך הוי', כמשפטיך חייני" מתאר את הרחמים: הם ממשיכים חיות גם אל מקום המשפט. כך גם בתפילת הימים הנוראים אנו אומרים: "כתבנו לחיים טובים".

כי אברהם לא ידענו⁶⁶ וישראל לא יכירנו אתה הוי' אבינו פי' כי הוי' אבינו הוא בחי' רחמים רבים הני"ל [י"ש לומר] ע"ד מ"ש הרמ"ז [הרב משה זכות] פ' אמור שם שמציאות אבא מושפע מבחי' הפנימית דדיקנא כו'

"כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, אתה הוי' אבינו". כלומר, "הוי' אבינו" היא בחינת הרחמים הרבים שהוזכרה לעיל. [אפשר להסביר זאת על פי מה שכתב הרמ"ז בפרשת אמור שם, שמציאות אבא מושפעת מבחינת הפנימיות של הדיקנא וכו'];

בישעיהו ס"ג, ט"ז, ישראל אומרים לה' שאפילו אברהם וישראל אינם מכירים בהם, אך "אתה הוי' אבינו"; אדמו"ר הזקן מזהה את "הוי' אבינו" עם הרחמים הרבים. הדברים שבסוגריים מביאים לכך סיוע מדברי הרמ"ז: אבא, ה"אב" העליון, מקבל את עצם מציאותו מן הבחינה הפנימית של הדיקנא, שלוש עשרה מידות הרחמים שהוזכרו בחלק 4.

ועמ"ש על פסוק זה כי אברהם כוי גבי מגלת אסתר] ולכן אומרים בעשי"ת [בעשרת ימי תשובה] אבינו מלכנו^{67, 68}

ועיין במה שכתוב על פסוק זה, "כי אברהם" וכו', בקשר למגילת אסתר. ולכן אומרים בעשרת ימי תשובה: "אבינו מלכנו".

הסוגריים מתייחסים גם לדיון של אדמו"ר הזקן בפסוק זה בקשר למגילת אסתר. מכיוון ש"אבינו" מבטא את הרחמים הרבים, אומרים בעשרת ימי תשובה "אבינו מלכנו", כמנהג שמביא הרמ"א.

והוא למעלה ממדרגת האבות שהן הן המרכבה⁶⁹ וכמ"ש ושמי הוי" לא נודעתי להם⁷⁰ פי' שלא היה להם ידיעה והתחברות בשם הוי" אבינו שהוא בחי' רחמים רבים הנ"ל.

ומדרגה זו היא למעלה ממדרגת האבות, שהם עצמם המרכבה. וכמו שכתוב: "ושמי הוי" לא נודעתי להם"; כלומר, לא הייתה להם ידיעה והתקשרות בשם "הוי" אבינו", שהוא בחינת הרחמים הרבים שהוזכרה לעיל.

מדרגה זו גבוהה ממדרגת האבות, אף ש"האבות הן הן המרכבה" (בראשית רבה מ"ז, ו'), והיו מסורים לחלוטין לרצון ה'. ה' אמר למשה: "ושמי הוי" לא נודעתי להם" (שמות ו', ג'); אדמו"ר הזקן מפרש שלא היה להם קשר עם "הוי" אבינו".

וזהו שכתוב במן שהוא בחי' הטל בחי' רחמים רבים אשר לא ידעון אבותיך⁷¹ שלא היו לאבות ידיעה בו וזהו שכתוב על המן, שהוא בחינת הטל, בחינת הרחמים הרבים: "אשר לא ידעון אבותיך", שכן לאבות לא הייתה ידיעה בו.

כעת המאמר חוזר לפסוק שבו הוא עוסק: המן, טל הרחמים הרבים, הוא המאכל "אשר לא ידעון אבותיך" (דברים ח', ט"ז). האבות לא ידעו את המדרגה שממנה הגיע המן.

(ועיין מזה ברבות במדבר רפ"א ס"פ ראה פ' אחרי ס"פ כ"ב בקהלת רבה בפ' ברבות הטובה^{72, 73} דצ"ג ע"ב). למען הודיעך⁷⁴ כי לא על הלחם לבדו יחיה⁷⁵ וגוי.

(ועיין על כך ברבות, במדבר, ריש פרק א'; סוף פרשת ראה; פרשת אחרי, סוף פרק כ"ב; ובקהלת רבה, בפרשת "ברבות הטובה", דף צ"ג ע"ב). "למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה" וגוי.

הסוגריים מונים מדרשים העוסקים בנושא; במדבר רבה א', ב', למשל, אומר שישאל אכלו את המן בזכות משה, "אשר האבות הקדושים לא ראו". הפסוק ממשיך ומסביר שה' האכיל אותם מן כדי ללמד "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם".

פי' ע"ד מה שארז"ל [שאמרו רבותינו זכרונם לברכה] כל האומר אין לי אלא תורה⁷⁶ אפילו תורה אין לו כי לא בזה יחיה האדם.

פירוש, על דרך מה שאמרו חז"ל: "כל האומר אין לי אלא תורה, אפילו תורה אין לו". שהרי לא בזאת יחיה האדם.

הגמרא (יבמות ק"ט ע"ב) מלמדת שמי שאומר שאין לו אלא תורה, אפילו תורה אין לו. לאור זאת מפרש אדמו"ר הזקן את הפסוק: "לא על זאת" — לימוד תורה לבדו — "יחיה האדם".

פִּי הָאָדָם עֵילָאָה שֶׁעַל דְּמוּת הַכֶּסֶּא ⁷⁷ כִּי עֵיד מֵאֲמֵרָא ⁷⁸ [מֵאֲמֵר רַבּוּתֵינוּ זְכוּרָנוּם לְבִרְכָּהּ] יִשְׂרָאֵל מִפְּרָנְסִין ⁷⁹ לֵאבִיָּהֶם שְׁבַשְׁמִים אֵלָא כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִּי ⁸⁰ הוּי גוֹי דְּהֵיִינוּ עֵיִי הַתְּכוּנָנוּת שֶׁמִּשְׁכִּיל וּמִתְכוּנָן שֶׁהַתּוֹרָה הִיא מוֹצָא פִּי הוּי וּדְבוּרוֹ שֶׁל מָקוֹם וְאוֹרִייתָא וְקוּבָ"ה [וְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא] כּוֹלָא חַד ⁸¹

פִּירוּשׁ, הָאָדָם הָעֵלִיּוֹן שֶׁעַל דְּמוּת הַכֶּסֶּא וְכוּ', עַל דֶּרֶךְ מֵאֲמֵר חֲז"ל: "יִשְׂרָאֵל מִפְּרָנְסִין לֵאבִיָּהֶם שְׁבַשְׁמִים". אֵלָא "כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִּי הוּי" כְּלוּמָר, עַל יְדֵי הַתְּכוּנָנוּת, כִּשְׁהָאָדָם מִשְׁכִּיל וּמִתְכוּנָן בְּכָךְ שֶׁהַתּוֹרָה הִיא מוֹצָא פִּי הוּי וּדְבוּרוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְ"אוֹרִייתָא וְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כּוֹלָא חַד".

ה"אדם" שבפסוק הוא האדם העליון הנראה על הכיסא (יחזקאל א', כ"ו), שישראל "מפרנסים" אותו, כפי שאומר הזוהר (ג', ז' ע"ב). מה שמעניק לו "חיים" הוא כל היוצא "מפי הוי": התכוונותו של האדם, תוך כדי לימוד, בכך שהתורה היא דבר ה' עצמו, שכן "אורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד".

וְהוּא עֲנִין טַל תּוֹרָה כְּמֵאֲמֵרָא ⁸² כָּל הָעוֹסֵק ⁸³ בַּתּוֹרָה טַל תּוֹרָה מַחִיָּהוּ ⁸⁴ שֶׁהוּא מִבְּחִי סוֹכֵ"ע ⁸⁵ אֵלָא שְׁנַתְּגַשֵּׁם בְּאוֹתִיּוֹת גִּשְׁמִיּוֹת עַל הַסֵּפֶר בְּדִיו [וְעֵמִישׁ מַעֲנִין טַל תּוֹרָה בְּדִיָּה הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם ⁸⁶ כִּי תִזַּל כְּטַל אִמְרֵתִי ⁸⁷ וּבְדִיָּה יַחֲיִינוּ מִיּוֹמִים]

וְהוּא עֲנִין "טַל תּוֹרָה", כְּדִבְרֵי חֲז"ל: "כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, טַל תּוֹרָה מַחִיָּהוּ"; וְהוּא מִבְּחִינַת סוֹכֵב כָּל עֲלָמִין, אֵלָא שְׁנַתְּגַשֵּׁם בְּאוֹתִיּוֹת גִּשְׁמִיּוֹת עַל גְּבִי הַסֵּפֶר, בְּדִיו. [וְעֵינֵינוּ בְּמָה שֶׁנִּכְתַּב בְּעֵינֵי טַל תּוֹרָה בְּמֵאֲמֵר הַמִּתְחִיל "הָאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם" וְכוּ', "תִּזַּל כְּטַל אִמְרֵתִי", וּבְמֵאֲמֵר הַמִּתְחִיל "יַחֲיִינוּ מִיּוֹמִים"].

זהו "טל תורה" שב-Tikkunei Zohar (12a): "כל העוסק בתורה, טל תורה מחייהו". התורה באה מבחינת סובב כל עלמין, ובכל זאת נעשה גשמי, ונכתבה בדיו כאותיות על גבי ספר; הסוגריים מפנים למאמרי אדמו"ר הזקן על "תזל כטל אמרתי" (Deuteronomy 32:2) ועל "יחיינו מיוממים" (Hosea 6:2).

וְזֶהוּ לְמַעַן הוֹדִיעַךְ פִּי עַל יְדֵי הַמֶּן יוֹדֵעַ לָךְ זֶה שֶׁהוּא בְּחִי טַל אֲשֶׁר לֹא יָדְעוֹן אֲבוֹתֶיךָ כְּנִ"ל וְאֶעֱכֹ"כ [וְאֶף עַל פִּי כֵן] וִיאַכִּילְךָ שְׁנַתְּגַשֵּׁם עַד שְׁדָּכוּ בְּמִדּוּכָה. ⁸⁸ ⁸⁹ וּמִזֶּה תִּבִּין עֲנִין הַתּוֹרָה שֶׁהוּא מוֹצָא פִּי הוּי כְּנִ"ל רַק שִׁירְדָּה וְנִתְלַבְּשָׁה כִּי.

וְזֶהוּ "לְמַעַן הוֹדִיעַךְ": כְּלוּמָר, בְּאִמְצָעוֹת הַמֶּן יוֹדֵעַ לָךְ הַדָּבָר — שֶׁהוּא בְּחִינַת טַל, "אֲשֶׁר לֹא יָדְעוֹן אֲבוֹתֶיךָ", כְּנוֹזֵר לְעִיל; וְאֶף עַל פִּי כֵן "וִיאַכִּילְךָ", שֶׁכֵּן נַעֲשֶׂה גִשְׁמִי עַד כִּי כָךְ שִׁדְּכוּ בְּמִדּוּכָה". וּמִכָּאֵן תִּבִּין אֶת עֲנִיִּין הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא "מוֹצָא פִּי הוּי", כְּנוֹזֵר לְעִיל, אֵלָא שִׁירְדָּה וְהִתְלַבְּשָׁה וְכוּ'.

כעת מתבאר הפסוק הפותח: המן מודיע — "למען הודיעך" — שדבר שמקורו במדרגה שהאבות לא הכירו יכול להיעשות למזון גשמי, שאותו דכים במדוכה (Numbers 11:8). מן המן אנו לומדים על התורה: היא דבר ה' עצמו, שירד והתלבש באותיות גשמיות.

ולכן על ידי זה יחיה האדם [ועיין עוד בפירוש כי על כל מוצא פי כו' בזהר פ"ת דפ"א ע"ב פקודי רנ"ג א' נשא קכ"ב ב' קכ"ג א' ויחי דר"ג ע"א:]

ולכן על ידי כך יחיה האדם. [ועיינו עוד בפירוש "כי על כל מוצא פי" וכו' בזהר, Parshas Yisro, page 81b; [Pekudei, 253a; Naso, 122b and 123a; Vayechi, page 203a]

לכן האדם חי באמצעות הדבר הזה: באמצעות התורה, דבר ה' עצמו שהתלבש באותיות גשמיות, והיא הטל המחיה. הסוגריים מונים מקומות בזהר המבארים את "על כל מוצא פי הוי".

בעבודה

כל אדם צריך להתבונן, בכנות ובהתאם למה שהוא יודע על עצמו, כיצד הניצוץ האלוקי שבו, חלק מאלוהים שאינה משתנה, קשור בהכלי העולם, ואפילו בתורה שהוא לומד לשם כבודו; וכך לעורר רחמים רבים על נפשו. הדבר מעורר רחמים רבים מלמעלה, האוספים בחזרה אל מקורם כל שמץ של חיות שבו ומחיים אותו. עליו ללמוד תורה מתוך התבוננות בכך שהיא דבר ה' עצמו, שכן היא שנותנת חיים.

שאלות לשיחה

1. מדוע גילוי גדולתו של ה', שהיא אהבה שלמעלה, מגיע לעולמות כיראה? כיצד משל החותם הכולט והחותם השקוע מסביר זאת?
2. מה ההבדל בין האהבה המכונה "בהמה", הנולדת מהסתרה בעולם, לבין "בהמה רבה" שלמעלה מבחינת "אדם"?
3. לפי משל המלך, מדוע רוממותו של ה' עצמו מגדילה את רחמיו, וכיצד הדבר חל על גן עדן?
4. כיצד רחמים שאדם חש על נפשו שלו מביאים ל"תחייתה"?
5. מה מלמד המן, מזון שמקורו בבחינה שהאבות לא הכירו ובכל זאת נכתש במדוכה, על התורה?

מקורות והפניות

הערות

פסקה 1

1 ויאכילך את המן

ההערה מציינת את הרשימה הזאת כמקור לתאריך אמירת המאמר: תקנ"ו (1796).

הערת קה"ת

המאמר הוא משנת תקנ"ו. ראה ברשימת המאמרים שבסור"ס מאמרי אדה"ז — הקצרים ע' תרטז הערה 64. הגהות וקיצורים למאמר זה נדפסו באוה"ת עקב ע' תקכד וע' תקל. (ושם מציין לד"ה זה: ע"פ ויאכילך את המן כו' דמברכין אלול תקנ"ו. ממה שזכרו שם המאמרים בצירוף שנת אמירתם, נראה שנכתבו בהתחלת סידור המאמרים) בכת"י 787 בתחילתו נמצא קונטרס ביאור ארוך והגהות על מאמר זה מהרה"ח וכו' מוהרא"י ריבלין (ונעתק ג"כ בכת"י 16 קח, א) ומתחיל: ד"ה ויאכילך את המן. ראה לקמן יו, ג. שה"ש מה, א. סה"מ תקס"ח ע' מא. ד"ה ויענך במאמרי אדה"א דברים ע' חצר.

2 ויאכילך את המן

משה מזכיר לישראל שה' עינה אותם, הניח להם להיות רעבים והאכיל אותם מן, "כדי להודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כי על כל מוצא פי הוי". המאמר כולו מבאר פסוק זה.

Deuteronomy 8:3 דברים ח:ג

ויענך וירעבך ויאכלך את־המן אשר לא־ידעת ולא ידעון אֲבֹתֶיךָ לִמְעַן הוֹדִיעֶךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לִבְדּוֹ יֵחִי־הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצֵא פִּי־ה' יֵחִי־הָאָדָם:

And He afflicted thee, and suffered thee to hunger, and fed thee with manna, which thou knewest not, neither did thy fathers know; that He might make thee know that man doth not live by bread only, but by every thing that proceedeth out of the mouth of the L-RD doth man live

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

דברים ח, ג.

3 ותעל שכבת הטל

המן הופיע כאשר שכבת הטל שעל הארץ התרוממה. אדמו"ר הזקן משתמש בפסוק כדי לזוהר את המן עם הטל.

Exodus 16:14 שמות טז:יד

וּתְעַל שְׁכַבַּת הַטֵּל וְהָנָה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דֶּק מְחֻסָּפִס דֶּק כִּכְפָּר עַל־הָאָרֶץ: And when the layer of dew was gone up, behold upon the face of the wilderness a fine, scale-like thing, fine as the hoar-frost on the ground

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

שמות טז, יד.

4 הנה המן הוא בחי' טל . . שעתיד להחיות בו

ריבלין כותב שמצא אצל המאירי, בתחילת פרק חלק, המביא את תשובות הרמב"ם, את אותו קשר בין המן לתחיית המתים. שם מדובר בגוף ובאיברים שאינם זקוקים לאכילה ולשתייה, והאכילה מן המן ("ויענך וירעיבך") מובאת כדוגמה.

הערת קה"ת

בהגהות הרה"ח מוהרא"י ריבלין שם ז"ל: והנה ע"ד מ"ש כאן ויענך וירעיבך דמן כענין תחיה"מ מצאתי בדברי הרב המאירי ר"פ חלק שהעתיק תשובות הרמב"ם כו' עמש"ש בענין מה שיהי' להם גוף וגויה ואברים בלא אכילה ושתי' דוגמא מאכילת המן ויענך וירעיבך כו' למען הודיעך כו' יחיי האדם ע"ש. ע"כ.

5 טל שעתיד להחיות בו את המתים

התלמוד מונה, בין הדברים הגנוזים בשמים העליונים, את ערכות, "טל שבו עתיד הקדוש ברוך הוא להחיות מתים". אדמו"ר הזקן מזהה את המן עם טל זה.

Chagigah 12b:12-13 חגיגה י"ב ב:י"ב-י"ג

עֲרֻבוֹת — שָׁבוּ צֶדֶק מִשְׁפָּט וצִדְקָה, גָּנוּז חַיִּים וְגָנוּז שְׁלוֹם וְגָנוּז בְּרָכָה, וְנִשְׁמָתוֹ שֶׁל צְדִיקִים, וְרוּחוֹת וְנִשְׁמוֹת שְׁעֵתִיד[וֹת] לְהִבְרָאוֹת, וְטַל שְׁעֵתִיד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַחְיֹת בּוֹ מֵתִים. צֶדֶק וּמִשְׁפָּט — דְּקָתִיב: "צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מִכּוֹן כְּסֹאֲךָ". צִדְקָה — דְּקָתִיב: "וַיִּלְבַּשׂ צִדְקָה כְּשֶׁרִיז". גָּנוּז חַיִּים — דְּקָתִיב: "כִּי עִמָּךְ מְקוֹר חַיִּים". וְגָנוּז שְׁלוֹם — דְּקָתִיב: "וַיִּקְרָא לוֹ ה' שְׁלוֹם". וְגָנוּז בְּרָכָה — דְּקָתִיב: "וַיִּשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת ה'".

נִשְׁמָתוֹ שֶׁל צְדִיקִים — דְּקָתִיב: "וְהִיְתָה נִפְשׁ ...

William Davidson, Vocalized Aramaic (CC-BY-NC)

הערת קה"ת

חגיגה יב, ב. וש"נ.

6 מחי' מתים ברחמים רבים

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

נוסח תפילת שמו"ע.

7 וזרעתי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה

ירמיהו מנבא שה' יזרע את בית ישראל ואת בית יהודה "זרע אדם וזרע בהמה". אדמו"ר הזקן מפרש זאת כשני סוגים של נשמות.

Jeremiah 31:27 ירמיהו ל"א:כ"ז

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאמְרֵי וְזֶרְעֹתִי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה זֶרַע אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה:

Behold, the days come, saith the L-RD, that I will sow the house of Israel and the house of Judah with the seed of man, and with the seed of beast

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

8 ע"פ ואלה המשפטים

ההפניה של אדמו"ר הזקן עצמו, למאמרו "ואלה המשפטים" בתורה אור, פרשת משפטים. שם "זרע אדם" הם הנשמות הנשגבות הנמשכות מ"אדם העליון שעל הכיסא", שיש להן דעת אלקות גדולה, ו"זרע בהמה" הן נשמות שאין להן דעת כזאת; המאמר מפנה בחזרה למאמר הזה.

הערת קה"ת

תו"א עד, ג.

9 פני ארי' אל הימין

במראה יחזקאל יש לכל חיה פני אדם, פני אריה מימין, פני שור משמאל ופני נשר. אדמו"ר הזקן מציג את האריה ואת השור כשני מקורות של

אהבה.

Ezekiel 1:10 יהזקאל א״י

וְדֹמוֹת פָּנֵיהֶם פָּנֵי אָדָם וּפָנֵי אַרְיֵה אֶל־הַיָּמִין לְאַרְבַּעַתָּם וּפָנֵי־שׁוֹר מִהַשְּׂמֹאל לְאַרְבַּעַתָּם וּפָנֵי־נֶשֶׁךְ לְאַרְבַּעַתָּם:

As for the likeness of their faces, they had the face of a man; and they four had the face of a lion on the right side; and they four had the face of an ox on the left side; they four had also the face of an eagle.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה״ת

יהזקאל א, י.

10 פני אריי . . ובמ״א כתיב אריה שאג

דיונים של הצמח צדק שהערה מצינת כהקבלות בנושא האריה של האהבה שבימין והאריה ששאגתו מעוררת יראה.

הערת קה״ת

ראה אוהית שבועות ע׳ רכא. אוהית נ״ך כרך א ע׳ תסו. המשך בששה״ק תעריב ח״ג ע׳ אשולד (ובארכה בענין זה בהגהות הרה״ח מוהרא״י ריבלין שם).

11 אריה שאג מי לא יירא

הנביא שואל: "אריה שאג, מי לא יירא?" אדמו״ר הזקן מצטט זאת כדי להראות שהאריה קשור ליראה, לצד הקשר שלו לאהבה.

Amos 3:8 עמוס ג׳ח״

אַרְיֵה שָׁאֵג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָיִי הִ' דָּבָר מִי לֹא יִנָּבֵא:

The lion hath roared, Who will not fear? The L-rd GOD hath spoken, Who can but prophesy?

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

12 ימים נוראים נקראים ע״ש אריי

שיחות של הרבי שהערה מצינת בנושא כינויים של ימי הדין "אריה".

הערת קה״ת

ע׳ של״ה הקי ר״מ ר״ה ב׳ הקדמונים ר״ת אריי, אלול ר״ה יוה״כ הו״ר. [כ]. ראה לקו״ש חל״ט ע׳ 283. שם ע׳ 287.

13 אריי אותיות יראה

המראה מקום של קה״ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה״ת

קה״י בערך יראה. הובא בת״ז (ת״ע) קכב, א. [כ]. ראה גם מגלה עמוקות אופן קג.

14 ולגדולתו אין חקר

"גדול הוי ומהולל מאד, ולגדולתו אין חקר". כאן הפסוק מסביר מדוע גילוי גדולת ה' אינו יכול להיות מוכל בעולמות.

Psalms 145:3 תהילים קמ״הג׳

גָּדוֹל הִ' וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֶקֶר:

Great is the L-RD, and highly to be praised; And His greatness is unsearchable.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה״ת

תהלים קמה, ג.

15 תפול עליהם אימתה ופחד

בשירת חים נאמר כי "תיפול עליהם אימתה ופחד" לנוכח גדולת זרועו של ה'. אדמו״ר הזקן משתמש בפסוק כדי לבאר את היראה שחשים העולמות

לנוכח גדולת ה' המתגלית.

Exodus 15:16 שמות ט״ו:ט״ז

תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אִימָתָה וּפָחַד בְּגֹדֶל זְרוֹעֶךָ יִדְמוּ כָאֶבֶן עַד־יַעֲבֹר עֲמָךְ Havayah עַד־יַעֲבֹר עִם־זוֹ קִנְיָתָ:

Terror and dread falleth upon them; By the greatness of Thine arm they are as still as a stone; Till Thy people pass over, O L-RD, Till the people pass over that Thou hast gotten.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה״ת

שמות טו, טז.

16 המבואר במ״א המשל מחותם

המאמר "ארץ הרים ובקעות", בהמשך פרשה זו, משתמש באותו משל: "ההרים" הם אתערותא דלתתא, בדומה לחותם בולט, וה"בקעות" הן ביטול ויראה, בדומה לחותם שקוע. "שימני כחותם" הוא מאמר בלקוטי תורה על שיר השירים.

הערת קה״ת

עליק ד״ה ארץ הרים. ובד״ה שימני כחותם. [כ]. ראה מאמרי אדה״א דברים כרך א ע׳ שיב ואילך.

17 שירד על המזבח אש בצורת אריי

התלמוד מלמד שאש המזבח רבצה כאריה בבית המקדש הראשון. אדמו״ר הזקן מזהה את האש בדמות האריה עם גילוי גדולתו של ה'.

Yoma 21b:5-6 יומא כ״א ב:ה-ו׳

פִּי קָא אַמְרִינן — בְּדִהְיֹוט. דְּתַנְיָא: "וְנִתְּנוּ בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ", אֲף עַל פִּי שְׂאֵשׁ יוֹרֶדֶת מִן הַשָּׁמַיִם, מִצֹּה לְהַבִּיא מִן הַהָדְיוֹט. רְבוּצָה כְּאֵרִי. וְהַתְּנָא, אִמֵּר רַבִּי תַנְיָא סֵגֵן הַכֹּהֲנִים: אֲנִי רִאשִׁיתָהּ, וְרְבוּצָה כְּכֹלֵב! לֹא קִשְׁיָא: כָּאֵן — בְּמִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן, כָּאֵן — בְּמִקְדָּשׁ שֵׁנִי.

William Davidson, Vocalized Aramaic (CC-BY-NC)

הערת קה״ת

יומא כא, ב. ע׳ זח״ג (לב, ב. לג, א). ובח״ב (רעה, א). [כ].

18 אש בצורת אריה

הוזהר אומר שהאש שירדה על המזבח נראתה כאריה גדול הרובץ על הקרבן. אדמו״ר הזקן משתמש בדימוי הזה כדי לתאר את אריה היראה.

Zohar, Tzav 17:123-19:134 ספר זוהר, צו י״ז:קכ״ג-י״ט:קל״ד

19 דאכיל כל קרבנין

הוזהר מתאר אריה שירד מלמעלה ורבץ על המזבח ואכל את הקרבנות, כל זמן שישאל היו ראויים לכך. אדמו״ר הזקן מצטט את לשון הוזהר.

Zohar I, 6b זח״א ו, ב

Zohar II, 278a זח״ב רעה, א

Zohar III, 17a זח״ג יז, א

הערת קה״ת

זח״א ו, ב. זח״ב רעה, א. זח״ג יז, א. ועוד.

20 אל דמי לך

"אלקים, אל דמי לך". הוזהר מפרש זאת כקריאה שאינה פוסקת לעולם, ואדמו״ר הזקן מחיל זאת על החיות שבתוך העולמות, המשתוקקת למקורה.

Psalms 83:2 תהילים פ״ג:ב׳

אַלְקִים אֱלֹדִמִּי־לָךְ אֱלִיתְּחַרֵּשׁ וְאֵלִיתְּשַׁקֵּט אֵל:

O G-d, keep not Thou silence; Hold not Thy peace, and be not still, O G-d.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

תהלים פג, ב.

21 קארי תדיר ולא שכיך

הזהר אומר שצדק "קורא תמיד" לאספקלריא המאירה, "ולא שתק", ומביא את הפסוק "אלקים, אל דמי לך". אדמו"ר הזקן משתמש בדימוי הזה כדי לתאר את השתקקותה המתמדת של החיות שבעולמות.

Zohar, Terumah 25:251-26:261 ספר הזהר, תרומה כ"ה:רנ"א-כ"ו:רס"א

Moreover, when it says "Righteousness calleth to his foot", the question is: Who calleth whom? The answer is that "Righteousness" calls to the resplendent mirror, which is ever bright and refulgent, as it is written: "Keep not thou silence, O G-d; hold not thy peace, and be not still, O G-d" (Psa. LXXXIII, I). Now the Holy One has let His light shine upon us on our way for the sake of my son Eleazar, who called down the supernal light upon us, and it has not ... waned. Happy is

The Zohar; London, Soncino Press, 1933 (Public Domain)

22 עולם מלשון העולם

על הפסוק "גם את העולם נתן בלכם" (קהלת ג, יא), המדרש מפרש "העולם" – ה' הסתיר מהם את השם המפורש. הערת קה"ת מראה שאדמו"ר הזקן מצטט במקום אחר את המדרש הזה כדי לפרש "עולם" במשמעות של "העולם".

Kohelet Rabbah 3:11-12 קוהלת רבה ג:י"א-י"ב

את הכל עשה יפה בעתו, אמר רבי תנחומא בעונתו נברא העולם, לא היה ראוי להבראות קדם לכן, אלא לשעתו נברא, שנאמר: את הכל עשה יפה בעתו. אמר רבי אבהו מכאן שהיה הקדוש ברוך הוא בונה עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו ואמר דין הננין לי, יתהון לא הננין לי. רבי אלעזר אומר זה הפתח פתוח עד הנה, שנאמר (בראשית א, לא): וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, אלו אחר אמר את הכל עשה יפה בעתו, ...

He made everything beautiful in its time; the world, too, He "has placed in their heart, but so that man will not discover the work that G-d has performed from beginning to end" (Ecclesiastes 3:11). "He made everything beautiful in its time." Rabbi Tanhuma said: The world was created at its appointed time; it was not fit to have been created earlier, but at its proper time it was created, as it is stated: "He made everything beautiful in its time." Rabbi Abbahu said: From ... here [it is derived] that

Midrash Rabbah -- TE (Public Domain) • The Sefaria Midrash Rabbah, 2022 (CC-BY)

Pesachim 50a:6 פסחים נ' א:ו

ורבי יהושע בן לוי אמר: אלו בני אדם שיקרין הן בעולם הזה, וקפויין הן לעולם הבא. כי הא דרבי יוסף בריה דרבי יהושע בן לוי הלש ואיתגניד, כי הדר, אמר לקה אבוה: מאי חזית? אמר לקה: עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה, ותחתונים למעלה. אמר לו: בני, עולם ברור ראיתי. ואנו היכי התם? כי היכי דאיתו אנו הכא, הכי איתנין התם.

William Davidson, Vocalized Aramaic (CC-BY-NC)

הערת קה"ת

לי התני' (תמ"ב). [כ]. לעיל פי' במדבר ה, ג מביא בשם קה"ר ג, יא. וראה ביאורו' להצ"צ כרך א ע' שנה שמציין לגמרא פסחים נ, א.

23 קארי תמיד ולא שכיך

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

זח"א (פו, א). ח"ב (קמ, א). [כ].

24 לאור באור החיים

אליהוא אומר שה' משיב את האדם מן השחת "לאור באור החיים". אדמו"ר הזקן שואל את הביטוי כדי לתאר את משיכתה הטבעית של הנשמה כלפי מעלה.

Job 33:30 איוב ל"ג:ל'

לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי־שְׁחַת לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים:

To bring back his soul from the pit, That he may be enlightened with the light of the living

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

25 ואהבה זוטא

בסוף האגרת הזאת כותב אדמו"ר הזקן שהיבט אחד של גדולת ה' מביא לאהבה רבה, והיבט אחר לאהבה זוטא; בדומה לכך, היבט אחד מביא ליראה התחתונה, הנופלת כ"אימה ופחד", והיבט אחר מביא ליראה העליונה.

הערת קה"ת

ע' זח"ב (רנד, ב). וע' באגה"ק סו"ס טו. [כ].

26 ואהבה זוטא

הזהר מדבר על מי שמשלים את "האהבה הקטנה" (אהבה זוטא) באמצעות "האהבה הגדולה". אדמו"ר הזקן מכנה את האהבה שנוולדת בתוך העולמות "האהבה הקטנה".

Zohar, Pekudei 51:663-674 ספר הזהר, פקודי נ"א:תרס"ג-תער"ד

27 ועל דמות . . כמראה אדם

מעל לרקיע ראה יחזקאל דמות של כיסא, "ועל דמות הכיסא דמות כמראה אדם". אדמו"ר הזקן מזהה את ה"אדם" הזה עם בעלי התורה.

Ezekiel 1:26 יחזקאל א:כ"ו

וממעל לרקיע אשר על־ראשם כְּמִרְאָה אֲבִן־סַפִּיר דְּמוּת כֶּסֶף וְעַל דְּמוּת הַכֶּסֶף דְּמוּת כְּמִרְאָה אָדָם עָלָיו מִלְמַעְלָה:

And above the firmament that was over their heads was the likeness of a throne, as the appearance of a sapphire stone; and upon the likeness of the throne was a likeness as the appearance of a man upon it above

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

יחזקאל א, כו.

28 דהיינו מארי דאורייתא

המילים כאן מצטטות את Tikkunei Zohar 1b:4-5. הקטע מופיע למטה.

Tikkunei Zohar 1b:4-5 תקוני הזהר א' ב:ד'-ה'

... ובגין דא דיו לעבד למהוי כרביה, ולית לחם אלא אורייתא, האי גרם למארי תורה דאזלין מתתרכין. וזכא איהו מארי מתכתא מארי מדרש מארי תורה, דגם צפור מצאה בית (תהלים פד ד). בית דנשמעין בקה פתגמי אורייתא, דבאתר דאית תמן תורה דאיהו עמודא דאמצעייתא, גם צפור מצאה בית תמן, ובגין דא אוקמוה רבנן כל בית שאין נשמעין בו דברי תורה לסוף תהרב, ואלין דנשמעין דברי תורה בהון אתקריאו ביצים אפרחים בנים, ביצים מארי ...

29 וְשֵׁסִי גִידִים מִשְׁאֵיכְךָ אֲבִירֵי בְהֵמָה

בכתב היד כתוב "ואילו אברי בהמה וגידיו", כך שהניגוד חל גם על הגידים וגם על האיברים.

בהכתיב (ראה להלן בהוספות ברשימת הכתיב): משא"כ אברי בהמה וגידיו.

30 שֶׁאֲהוּיִיר הֵם רַק גִּדְפִין

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הרח"ו בשער היחודים פ"א. וראה ת"ז ת"י.

31 כִּי ה' אֱלֹקֶיךָ אֵשׁ אוֹכֶלֶת הוּא

"כי הוי' אלקיך אש אוכלת הוא, אל קנא". אדמו"ר חזקו מחיל פסוק זה על הגילוי שאוכל את הקרבנות.

Deuteronomy 4:24 דברים ד':כ"ד

כי Havayah אֱלֹקֶיךָ אֵשׁ אוֹכֶלֶת הוּא אֵל קָנָא:

For the L-RD thy G-d is a devouring fire, a jealous G-d

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

דברים ד, כד.

פסוקה 2

32 וְאֲנִי בָעַר וְלֹא אָדַע

אסף אומר: "ואני בער ולא אדע, כבהמות הייתי עמך". אדמו"ר חזקו מפרש שהלשון "בהמות" ברבים מצביעה על מדרגה שנייה, נעלית יותר, של "בהמה".

Psalms 73:22 תהילים ע"ג:כ"ב

וְאֲנִי־בָעַר וְלֹא אָדַע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ:

But I was brutish, and ignorant; I was as a beast before Thee

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

Tanya, Likkutei Amarim 18:11 תניא, חלק ראשון; ליקוטי אמרים י"ח:י"א

ולכן, כל ישראל, אפילו הנשים ועמי הארץ, הם מאמינים בה', שהאמונה היא למעלה מן הדעת וההשגה, כי "פתי יאמין לכל דבר, וערום לבין וגו'", ולגבי הקדוש-ברוך-הוא, שהוא למעלה מן השכל והדעת ולית מחשבה תפיסא בקה קלל - הפל כפתיים אצלו יתברך, כדכתיב: "ואני בער ולא אדע, בהמות הייתי עמך, ואני תמיד עמך וגו'", כלומר, שבה שאני "בער" ו"בהמות" - "אני תמיד עמך".

Kehot Publication Society (CC-BY-NC)

תהלים עג, כב. תניא פ"ח. תו"א עו, א [כ].

33 בְּהֵמוֹת לֶשׁוֹן רַבִּים

בתניא מתפרשת המילה "בהמות" בלשון רבים באותו אופן: לפני ה' אפילו דעת עליונה, הכוללת חסד וגבורה, נחשבת כבהמות וכמעשה גופני, ככתוב "כולם בחכמה עשית". בחינה זו נקראת "בהמה רבה" והיא שם ב"ן, שערכו המספרי שווה לערך "בהמה", הקודם לאצילות.

ועי בספ"ב ספמ"ו [כ].

34 שֶׁכֶּל הַפִּרְצוּפִים

ההערה מפנה למאמר בלקוטי תורה, פרשת אמור, בעניין דברי עץ חיים על שתי בחינות של "דדי בהמה"; הדבר לא הוכרע בספריא.

ע"ל פי אמור בד"ה והניף האי [כ]. וראה סה"מ תרל"ו ח"ב ע' שנו.

35 כִּמוּ לְמִשַּׁל מֶלֶךְ בֶּשֶׁר וּדָם

הרבי מהר"ש מביא במאמר זה את המשל על מלך בשר ודם.

מובא בד"ה וזאת התרומה — תרל"ד ע' קלג.

36 וְכוּלָּא . . כִּלְא חֲשִׁיבָא קַמִּיה

הוזהר מתאר את ה' כשורש כל העולמות, שלפניו הכול נחשב לאין. אדמו"ר חזקו משתמש בביטוי כדי לציין את המדרגה המקיפה את כל העולמות.

Zohar I, 11b זח"א יא, ב

זח"א יא, ב.

37 הֵן שְׁמִים לֹא זָכוּ בְּעֵינָיו

אליפו אומר שאפילו השמים אינם טהורים בעיני ה'. אדמו"ר חזקו מביא זאת כדי להראות שאפילו העולמות העליונים נחשבים נמוכים לפניו.

Job 15:15 איוב ט"ו:ט"ו

הֵן בְּקִדְשׁוֹ לֹא יֵאֱמִין וְשְׁמִים לֹא־זָכוּ בְּעֵינָיו:

Behold, He putteth no trust in His holy ones; Yea, the heavens are not clean in His sight

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

איוב טו, טו.

38 כִּי הֵהָרִים יִמוּשׁוּ

"כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה, וחסדי מאתך לא ימושו". אדמו"ר חזקו מפנה למאמרו על פסוק זה, העוסק ברחמים המגיעים אפילו לגן עדן.

Isaiah 54:10 ישעיהו נ"ד:י

כִּי הֵהָרִים יִמוּשׁוּ וְהַגְּבְעוֹת תִּמּוּטִינָה וְחֲסָדִי מֵאֵתְךָ לֹא־יִמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תִמּוּט אֲמַר מֶלֶךְ־מֶלֶךְ ה'

For the mountains may depart, and the hills be removed; but My kindness shall not depart from thee, neither shall My covenant of peace be removed, saith the L-RD that hath compassion on thee

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

39 שְׂצִדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְנִהְנִים מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה

רב לימד שבעולם הבא אין אכילה ושתייה, אלא הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. אדמו"ר חזקו מכנה זאת רק הארה המתפשטת מה'.

Berakhot 17a:12 ברכות י"ז א:י"ב

מְרַגְלָא בְּפוֹמִיָּה דְּרַב: לֹא כְּעוֹלָם הָזֶה הָעוֹלָם הַבָּא. הָעוֹלָם הַבָּא אֵין בּוֹ לֹא אֲכִילָה וְלֹא שְׁתִּיָּה וְלֹא פְרִיָּה וְרִבְיָה וְלֹא מִשָּׂא וּמִתָּן וְלֹא קִנְיָא וְלֹא שְׂנְאָה וְלֹא תַּחְרוּת, אֲלֵא צְדִיקִים יוֹשְׁבִין וְעֶטְרוֹתֵיהֶם בְּרֹאשֵׁיהֶם וְנִהְנִים מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה, שְׂנְאָמֶר: "יִיחָזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ".

It was a favourite saying of Rab : Not like this world is the world to come. In the world to come there is neither eating nor drinking; no procreation of children or business trans-

פסוקה 3

43 ואני ה' לא שנית

"כי אני הו' לא שנית". אדמו"ר הזקן מצטט פסוק זה כדי להראות שהניצוץ שבנפש שייך לאלקות שאינה משתנה.

Malachi 3:6 מלאכי ג':

כי אני ה' לא שנית ואתם בני־יעקב לא קליתם:

For I the L-RD change not; and ye, O sons of Jacob, are not consumed.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

מלאכי ג, ו.

44 ואתה הוא קודם שנבה"ע

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

נוסח התפלה.

45 אי עביד בגין יקריי

על הפסוק "כל עמלו שהוא עמל תחת השמש" אומר הזוהר שגם עמל בתורה, אם הוא נעשה למען הבריות או לכבוד עצמו, הוא "תחת השמש". אדמו"ר הזקן מצטט את לשון הזוהר.

Zohar I, 223b זח"א רכג, ב

הערת קה"ת

זח"א רכג, ב. מובא בתניא ר"פ מ.

46 מתחת השמש שהכל הבל ורעות רוח

"ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש, והנה הכול הבל ורעות רוח". אדמו"ר הזקן מיישם זאת על לימוד תורה שנעשה לשם חשיבות עצמית.

Ecclesiastes 1:14 קהלת א':יד

ראיתי את־כל־המעשים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וְרֵעוּת רֵוָח:

I have seen all the works that are done under the sun; and, behold, all is vanity and a striving after wind

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

עפ"י קהלת א, יד.

47 כי טל אורות טלך

"יחיו מתוך... כי טל אורות טליך". הפסוק קושר בין תחיית המתים לבין הטל.

Isaiah 26:19 ישעיהו כ"ו:י"ט

יחיו מתוך ונבלתי יקומו ונקיצו ונגנו שכני עפר כי טל אורת טלך ונאץ רפאים תפיל:

Thy dead shall live, my dead bodies shall arise—Awake and sing, ye that dwell in the dust—For Thy dew is as the dew of light, And the earth shall bring to life the shades

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

ישע"י כו, יט.

48 טלא דנטיף מפומא דעתיקא כו

האידרא רבא אומרת שהטל נוסף מגולגולת עתיקא, שמטל זה יתעוררו המתים, ושהוא המן שנשחן לצדיקים, ומצטטת את הפסוק "ותעל שכבת

actions; no envy or hatred or rivalry ; but the righteous sit enthroned, their crowns on their heads, and enjoy the lustre of the Shekinah; as it is said, "And they beheld G-d, and did .eat and drink" (Exod. xxiv. II)

William Davidson, Vocalized Aramaic (CC-BY-NC) • Tractate Berakot by A. Cohen, Cambridge University Press, 1921 (Public Domain)

הערת קה"ת

ברכות יז, א.

40 בחי' עדן שלמעי מבחי' גן

הגמרא אומרת שעדן הוא מה ש"עין לא ראתה", ומוכיחה מהפסוק "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן" שהגן ועדן הם שני דברים נפרדים. אדמו"ר הזקן מציב את עדן למעלה מהגן.

Berakhot 34b:26-27 ברכות ל"ד ב:כ"ו-כ"ז

וְשָׁמַר תֹּאמַר: הוּא גֵן, הוּא עֵדֶן, תִּלְמוּד לומר: "וְנִהַר יוֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגֵּן", גֵּן לְחִיד וְעֵדֶן לְחִיד. תִּנּוּ רַבָּנִן: מַעֲשֵׂה שְׁחֵלָה בְּנוֹ שֶׁל רַבִּין גַּמְלִיאֵל. שָׁגַר שְׁנֵי תִלְמִידֵי חֲכָמִים אֶצֶל רַבִּי חֲנִינָא בֶן דּוּסָא לְבָקֵשׁ עֲלָיו רַחֲמִים. כִּיּוֹן שֶׁרָאָה אוֹתָם, עָלָה לְעִלְיָה, וּבָקֵשׁ עֲלָיו רַחֲמִים. בִּירִידָתוֹ אָמַר לָהֶם: לָכוּ, שְׁחַלְצֵתוּ חֲמָה. אָמְרוּ לוֹ: וְכִי נָבִיא אֵתָהּ?! אָמַר לָהֶם: לֹא נָבִיא אֲנִי וְלֹא בֶן נָבִיא אֲנִי, אֲלָא כֹה מְקוּבָּלָנִי: אִם שְׁגוּרָה תִּפְלְתִּי בְּפִי — יוֹדַע אֲנִי שֶׁהוּא מְקוּבָּל, ...

But perhaps thou wilt say that the Garden is the same as Eden ! Therefore there is a teaching to tell thee, "And a river went out of Eden to water the Garden" (Gen. ii. 10). Hence the Garden and Eden are distinct. Our Rabbis have taught : It once happened that the son of Rabban Gamaliel was ill. He sent two disciples of the wise to R. Hannina b. Dosa to pray on his behalf. When he saw them, he ascended to an upper ... chamber and prayed on his

William Davidson, Vocalized Aramaic (CC-BY-NC) • Tractate Berakot by A. Cohen, Cambridge University Press, 1921 (Public Domain)

הערת קה"ת

ראה ברכות לד, ב.

41 כולם בחכמה עשית

"מה רבו מעשיך הוי", כולם בחכמה עשית". אדמו"ר הזקן מפרש שהפסוק מלמד שאפילו חכמה נחשבת "עשייה" ביחס לה'.

Psalms 104:24 תהילים ק"ד:כ"ד

מַה־רַּבּוּ מַעֲשֵׂיךָ ה' כֻּלָּם בְּחִכְמָה עָשִׂיתָ מְלֶאכֶה הָאָרֶץ הַגִּבּוֹרָה:

How manifold are Thy works, O L-RD! In wisdom hast Thou made them all; The earth is full of Thy creatures

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

תהלים קד, כד.

42 שירת הים פותחת במילים: "אשריה להוי" כי גאה גאה". אדמו"ר הזקן מפנה למאמרו על פסוק זה, העוסק בעולם הנסתר.

Exodus 15:1 שמות ט"ו:א

אָז יִשְׁרִי־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְהַבְיָאֵה Havaayah וַיֹּאמְרוּ לְאֹמַר אֶשִׁירָה לְהַבְיָאֵה Havaayah כִּי־גָאָה גָּאָה טוֹס וְרָכְבוּ רֶמָה בָּיִם:

Then sang Moses and the children of Israel this song unto the L-RD, and spoke, saying: I will sing unto the L-RD, for He is highly exalted; The horse and his rider hath He thrown .into the sea

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הטל". אדמו"ר הזקן מצטט את דימוי הזהר על הטל מעתיקא.

Zohar II, 61b זח"ב סא, ב

Zohar III, 128b זח"ג קכח, ב

Tanya, Likkutei Amarim 36:5 תניא, חלק ראשון; ליקוטי אמרים ל"ו:ה'

... מאור פניו יתברך, אלא התכלית הוא עולם הזה התחתון, שבה עולה ברוחנו יתברך, להיות נחת רוח לפניו יתברך, כד אתפאץ סטרא אחרא ואתהפך חשוכא לנהורא - שואיר אור ה' אינסוף ברוך-הוא במקום החשך והסטרא אחרא של כל עולם הזה כולו, ביתר שאת ויתר עז ויתרון אור מן החשך, מהארתו בעולמות עליונים, שמאיר שם על ידי לבושים והסתר פנים, המסתירים ומעלימים אור-אינסוף ברוך-הוא שלא יבטלו במציאות.

Kehot Publication Society (CC-BY-NC)

הערת קה"ת

זח"ב סא, ב. זח"ג קכח, ב ועוד. בסה"מ תרלד ע' קלד מוסיף "אשר זה יוכל להיותו גם בעודו בעוה"ז בגוף כמ"ש במ"א שטל תורה מחי' בגוף, וגם המתים יחיו מבחי' הטל הזה", עכ"ל. וראה תניא ספ"ו. מאמרי אדהאמ"צ במדבר ח"ב ע' שנו ואילך. וראה בהנסמן שם.

49 ונגלה כבוד ה'

"ונגלה כבוד הוי' וראו כל בשר יחדיו". אדמו"ר הזקן מיישם זאת על ההתגלות שתיבא לתחיית המתים.

Isaiah 40:5 ישעיהו מ"ה:

וְנִגְלָה כְבוֹד ה' וְרָאוּ כָל-בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי ה' דִּבֶּר:

And the glory of the L-RD shall be revealed, and all flesh shall see it together; for the mouth of the L-RD hath spoken '.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

ישע"מ, ה.

50 קיסטא דחיותא

הזהר אומר שבשעת השינה הנשמה עולה, ורק עקבה של "מידת החיים" שבלב (קיסטא דחיותא) נשארת עם הגוף. אדמו"ר הזקן משתמש בביטוי כדי לתאר את מעט החיות שנותרת אפילו אצל המתים.

Zohar I, 83a זח"א פג, א

הערת קה"ת

ראה זח"א פג, א.

51 ויתן את רשעים קברו

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

ישע"י נג, טו.

52 ויתן את רשעים קברו

"ואת קברו עם רשעים". אדמו"ר הזקן מצטט פסוק זה כסימן לכך שהרשעים נמנים עם המתים.

Isaiah 53:9 ישעיהו נ"ג:ט'

וַיֵּתֶן אֶת-רִשְׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת-עֲשִׂיר בְּמַתָּיו עַל לֹא-חֶמֶס עָשָׂה וְלֹא מְרֵמָה קָפִיו:

And they made his grave with the wicked, And with the rich his tomb; Although he had done no violence, Neither was 'any deceit in his mouth

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

53 רשעים בחייהם קרוים מתים

הגמרא מפרשת את "המתים אינם יודעים מאומה" כמתייחס לרשעים, שבחייהם נקראים מתים. אדמו"ר הזקן מיישם זאת על נשמה הכבולה להבלי העולם.

Berakhot 18b:3 ברכות י"ח ב:ג'

"וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָּה" — אלו רשעים, שבתיהן קרויין "מתים", שנאמר: "וְאַתָּה חָלַל רֶשַׁע נָשִׂיא יִשְׂרָאֵל". וְאִי בְּעִית אֵימָא, מְהֵבָא: "עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוֹמֵת הַמֵּת", הִי הוּא! אֵלָּא, הַמֵּת מְעִיקָרָא.

But the dead know not anything' — this refers to the wicked' who are called dead in their life-time; as it is said, 'And thou, O wicked one, thou art slain, the prince of Israel' (Ezek. xxi. 30). "Or if thou wilt, derive it from the following : "At the mouth of two witnesses, or three witnesses, shall the dead be put to death" (Deut. xvii. 6). But he is alive ! Nay, he is accounted as dead from the beginning

William Davidson, Vocalized Aramaic (CC-BY-NC) • Tractate Berakot by A. Cohen, Cambridge University Press, 1921 (Public Domain)

הערת קה"ת

ברכות יח, ב. וראה ליקוט פ"י לאגה"ק — חסידים ס"ז.

54 שאפילו החיות שבהם

באיגרת התשובה מוסבר ש"רשעים בחייהם קרויים מתים" פירושו שחיותם נמשכת ממקום המוות והטומאה. באותו פרק מדובר גם על עוררות רחמים עליונים על הנפש האלקית, שנפלה "מגג גבוה לבור עמוק".

הערת קה"ת

ראה גם אגה"ת פ"ז.

55 חלק אלו-ה ממעל

איוב מדבר על "חלק אלוה ממעל". אדמו"ר הזקן משתמש בביטוי לתיאור הניצוץ האלקי שבנפש.

Job 31:2 איוב ל"א:ב'

וְמָה חֶלֶק אֱלֹהִים מִמַּעַל וְנַחֲלַת שִׁדִּי מִמְּרָמִים:

For what would be the portion of G-d from above, And the ?heritage of the Almighty from on high

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

איוב לא, ב.

56 הי הוה ויהי

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

פיוט וכל מאמינים.

פסקה 4

57 כשמן הטוב . . יורד על הזקן

"כשמן הטוב על הראש, יורד על הזקן, זקן אהרן". אדמו"ר הזקן מפרש את ירידת השמן על הזקן כהמשכה של רחמים רבים באמצעות שלוש עשרה מידות הרחמים.

Psalms 133:2 תהילים קל"ג:ב'

כְּשֶׁמֶן הַטּוֹב עַל-הָרֹאשׁ יֵרֵד עַל-הַזָּקָן וְזֶקֶן-אַהֲרֹן עַל-פִּי מְדוּתָיו:

It is like the precious oil upon the head, Coming down upon the beard; Even Aaron's beard, That cometh down upon the ;collar of his garments

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

תהלים קלג, ב.

58 איהו שמן ואיהו טל

הזהר שואל מדוע המזמור מזכיר שמן ואחר כך את "טל חרמון", ומשיב: "זה שמן זה טל" — הטל שהקדוש ברוך הוא משפיע מן השמן העליון. אדמו"ר הזקן מצטט את הדברים האלה, כפי שמצוין בגוף הטקסט.

Zohar, Lech Lecha 24:260-25:266 ספר הזהר, לך לך כ"ד ר"ס- כ"ה:רס"ו

It is true, the immediate comparison in the passage is with dew, not oil, but the two mean the same thing, as this dew was distilled by G-d from the supernal oil.

The Zohar; London, Soncino Press, 1933 (Public Domain)

59 ובפ' אמור (בדצ"ד ע"א)

מאמר ליום הכיפורים, בהמשך לקוטי תורה, שההערה מפנה אליו כמקור לשתי הבחינות שבדקנא; הוא לא אותר בספריא.

הערת קה"ת

ראה לקמן דרושים ליוהכ"פ ע"א, ב. מובא באוה"ת בראשית כרך ו' תתסח, ב "שיש ב' בחי' ב"ג מדה"ר הא' השערות עצמן ומשם שורש אימא, והב' בחי' פנימי שבתוך חלל השערה והוא כענין כשמן הטוב כו' יורד על הזקן". וראה גם יחל אור ע' רכט.

60 ושבט לוי הכולל כולם

שיחת הרבי שההערה מפנה אליה בעניין שבט לוי הכולל את כל השבטים.

הערת קה"ת

ראה לקו"ש ח"ט ע' 311.

61 אומרים סליחות

ההערה מצטטת, באמצעות לקוטי שיחות, את סדר אליהו זוטא (סוף פרק 23) בעניין אמירת סליחות: "הקדוש ברוך הוא גילה ... בפסוק ויעבור הוי"ו, הפסוק הפותח את י"ג המידות.

הערת קה"ת

גילה הקב"ה ... בפסוק ויעבור ה' גוי (סדר אלי' זוטא ספכ"ג). וראה ע"ח מס' אלול פ"א מ"ד — לקו"ש ח"ט ע' 311.

62 ולכן אומרים סליחות וי"ג מדות מר"ח אלול

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

טושו"ע או"ח רסתקפ"א.

63 אומרים סליחות וי"ג מדות מר"ח אלול ואילך

השולחן ערוך מתעד את המנהג להשכים לפני עלות השחר ולומר סליחות ותחנונים מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים, והרמ"א מציין את מנהג האשכנזים. אדמו"ר הזקן קושר את המנהג להתעוררות של רחמים רבים בתקופה זו.

Shulchan Arukh, Orach Chayim 581:1 שולחן ערוך, אורח חיים תקפ"א:א'

דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה. ובו ד' סעיפים: נוהגים לקום באשמורי' לומר סליחות ותחנונים מראש חודש אלול ואילך עד יום הכפורים: הגה ומנהג בני אשכנז אינו כן אלא מראש חודש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית ויש מקומות שתוקעין ג"כ ערבית ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה ואם חל ר"ה ב' וגי' אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו (מנהגים) ואבל אסור לצאת

מביתו כדי ליכנס לבהכ"נ לשמוע הסליחות מלבד בערב ר"ה שמרבים סליחות יכול האבל ליכנס לבהכ"נ (פסקי מהרי"א ס"י קל"ג) וידקדקו לחזור אחר ש"ץ היותר הגון ...

Maginei Eretz: Shulchan Aruch Orach Chaim, Lemberg, 1893 (Public Domain)

64 בכמה ביכלאך

בכמה קונטרסים בכתב יד מופיעה הגרסה "ולכן יש נוהגין לומר סליחות מראש חודש", במקום הנוסח הנדפס: "ולכן אומרים סליחות וי"ג מידות מראש חודש אלול ואילך".

הערת קה"ת

ולכן יש נוהגים לומר סליחות מר"ה — לקו"ש ח"ט ע' 311. וראה שם ע' 458.

פסקה 5

65 רחמין רבים ה' כמשפטיך חייני

"רבים רחמין, הוי'; כמשפטיך חייני". אדמו"ר הזקן מפרש זאת כך שרחמים גדולים מחיים גם את המקום של המשפט.

Psalms 119:156 תהילים קי"ט:קנ"ו

רחמיך רבים Havayah כמשפטיך חייני:

Great are Thy compassions, O L-RD; Quicken me as Thou art wont.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

תהלים קיט, קנו.

66 כי אברהם לא ידענו

"כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו; אתה הוי' אבינו". אדמו"ר הזקן מפרש את "הוי' אבינו" כרחמים גדולים, בחינה שהאבות לא הכירו.

Isaiah 63:16 ישעיהו ס"ג:ט"ז

כִּי־אַתָּה אֲבִינוּ כִּי אֲבֹרְהָם לֹא יָדָעֵנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִכְיָרְנוּ אַתָּה ה' אֲבִינוּ גִּלְגָּלְנוּ מַעֲוָלִים שָׁמָּה:

For Thou art our Father; for Abraham knoweth us not, and Israel doth not acknowledge us; Thou, O L-RD, art our Father, Our Redeemer from everlasting is Thy name

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

ישע"י סג, טז.

67 אומרים בעשיית אבינו מלכנו

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

או"ח ס"י תרב ברמ"א שם.

68 אומרים בעשיית אבינו מלכנו

הרמ"א כותב שבעשרת ימי תשובה אומרים אבינו מלכנו בערב ובבוקר, למעט בשבת. אדמו"ר הזקן קושר את המנהג לרחמים הגדולים של "הוי' אבינו".

Shulchan Arukh, Orach Chayim 602:1 שולחן ערוך, אורח חיים תר"ב:ב'א'

סדר עשרת ימי תשובה. ובו סעיף אחד: הגה ומתענים למחרת ראש השנה (טור) והוא תענית צבור בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים מרבם בתפלה ובתחנונים: הגה ואומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר מלבד בשבת (טור) ואפילו אם יש מילה שאין אומרים תחנון

הזקן מפנה לכך כדי לבאר שהאבות לא ידעו את המן.

Bamidbar Rabbah 1:2 במדבר רבה א'ב'

72 בקה"ר בפי ברכות הטובה

המראה מקום של קה"ת למילים האלה (ההערה למטה).

הערת קה"ת

ה, יא.

73 ברכות הטובה

על הפסוק "ברכות הטובה" שואל המדרש כיצד אפשר לכנות את המן רעב — "יוענך וירעיבך" — ומשיב שגם ראיית המזון היא חלק מן השובע.

אדמו"ר הזקן מונה זאת בין מדרשי המן.

Kohelet Rabbah 5:10 קוהלת רבה ה'י'

בְּרֻבּוֹת הַטּוֹבָה רַבּוֹ אוֹכְלֶיהָ, רַבִּי חֲנֻנְיָה וְרַבִּי יוֹנָתָן שָׁאֲלוּ לְמַנְחָם טַלְמִיזָא וְרַבִּי בְּרֻקְיָה בָּשָׂם רַבִּי יוֹסִי בֶן חֲנֻנְיָה אָמַר שָׁאֵל לוֹן מַנְחָם טַלְמִיזָא, מִהוּ דִין (דְּבָרִים ח, ג): וְיַעֲנֶה וַיִּרְעַבְהָ, וְכִי מֵאֲכָל רָעִבּוֹן נָתַן לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָמֵן לְיִשְׂרָאֵל. מִה עָשָׂה הַבִּיא לְפָנָיו שְׁנֵי קְשׁוּאִין אֶחָת שְׁלֵמָה וְאַחַת שְׁבוּרָה, אָמַר הָדָא שְׁלִימָתָא הִיא בְּכַמָּה, אָמַר לָקָה בְּתָרִין מְנָה, וְהָדָא תְּבִירָא בְּכַמָּה, אָמַר לָקָה בְּחַד מְנָה, אָמַר לוֹן לִית טוֹפָא דְהָדָא דְהִיא מִתְעַבֵּיד בְּהָדָא. אָמַר לָהֶם לֹא דוּמָה, ...

With the increase of good, those who consume it increase; "what use is there for its owner, other than the sight of his eyes?" (Ecclesiastes 5:10). "With the increase of good, those who consume it increase" - Rabbi Hananya and Rabbi Yonatan asked Menaḥem the confectioner, and Rabbi Berekhya said in the name of Rabbi Yosei ben Hananya: Menaḥem the confectioner asked them: 'What is that [which is stated]: "He afflicted you and starved you" (Deuteronomy 8:3)? Was the manna that the Holy One blessed be He gave ... to the

Midrash Rabbah -- TE (Public Domain) • The Sefaria Midrash Rabbah, 2022 (CC-BY)

74 אשר לא ידעון אבותיך . . למען הודיעך

"המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך". אדמו"ר הזקן מפרש שהאבות לא ידעו את מדרגת המן.

Deuteronomy 8:16 דברים ח' ט"ז

הַמֵּאֲכִילְךָ מִן הַבְּמִדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עֲנִתְךָ וְלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטֵבְךָ בְּאֶחְרִיתְךָ:

who fed thee in the wilderness with manna, which thy fathers knew not, that He might afflict thee, and that He might ;prove thee, to do thee good at thy latter end

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

דברים ח, טז, ג.

75 למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה

המן ניתן "כדי שתדע שהאדם אינו חי על הלחם לבדו, אלא על כל דבר היוצא מפי הוי"ו". פסקה זו מסבירה את חלקו השני של הפסוק.

Deuteronomy 8:3 דברים ח'ג'

וַיַּעֲנֶה וַיִּרְעַבְהָ וַיֵּאָכְלָה אֶת־הָמֵן אֲשֶׁר לֹא־יָדְעַתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֶךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יְחִיָּה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצֵא פִּיִּי־הָ יְחִיָּה הָאָדָם:

אפי"ה אומרים אבינו מלכנו (מנהגים) ואומרים בכל יום ג"פ וידוי קודם עלות השחר מלבד בעי"כ שאין אומרים אותו אלא פעם אחד (רוקח) ואין נותנין חרם וכן אין משביעין אדם בב"ד עד אחר יום כפור (מהרי"ל) אין מקדשין הלכנה עד מוצאי יו"כ ושבתי שבין ר"ה ליו"כ) המנהג לומר בו ...

Maginei Eretz: Shulchan Aruch Orach Chaim, Lemberg, 1893 (Public Domain)

69 האבות שהן הן המרכבה

ריש לקיש אומר: "האבות הן הן המרכבה", שכן הכתוב מתאר את ה' ניצב מעל כל אחד מהם. אדמו"ר הזקן אומר שגם מדרגתם נמוכה ממדרגת "הוי" אבינו".

Bereshit Rabbah 47:6 בראשית רבה מ"ז ו'

ויכל לדבר אתו - תני, הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן, צריך ליטול ממנו רשות. ממי את למד? מאברהם. פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב"ה, באו מלאכי השרת לדבר עמו. אמר להן: נפטר מן השכינה, שהיא גדולה מכם תחלה, אחר כך אני מדבר עמכם. כיון שדבר עם הקדוש ברוך הוא כל צרכו, אמר לפניו: רבון העולמים! צריך אני לדבר. אמר לו: הפטר בשלום, הה"ד: ויעל אלקים מעל אברהם. אמר ריש לקיש: האבות הן הן המרכבה, שנא': ויעל אלקים מעל אברהם. ויעל מעליו אלקים. (בראשית כה) והנה ה' ניצב עליו:

He concluded speaking with him, and G-d ascended from "upon Abraham" (Genesis 17:22). It is taught: One who departs from another person, whether of greater or lesser stature, must take his leave from him. From whom do you derive this? From Abraham. On one occasion, Abraham was speaking with the Holy One blessed be He, when the ministering angels came to speak with him. He said to them: 'Let me first take my leave from the Divine Presence, which is of ... greater stature than you, then I will speak with

Daat Bereshit Rabbah (Public Domain) • The Sefaria Midrash Rabbah, 2022 (CC-BY)

Zohar III, 257b זח"ג רנז, ב

הערת קה"ת

ב"ר מז, ו. פב, ו. זח"ג רנז, ב.

70 ושמי ה' לא נודעתי להם

ה' אומר למשה שהוא נראה אל אברהם, יצחק ויעקב, "אך בשמי הוי" לא נודעתי להם". אדמו"ר הזקן מפרש שהאבות לא היו קשורים למדרגת הרחמים הגדולים.

Exodus 6:3 שמות ו'ג'

וַאֲרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדַּי וְשְׁמִי ה' לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם:

and I appeared unto Abraham, unto Isaac, and unto Jacob, as G-d Almighty, but by My name Havayah I made Me not known to them

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

הערת קה"ת

שמות ו, ג.

71 אשר לא ידעון אבותיך

המדרש אומר שבזכות משה אכלו ישראל את המן, "אשר לא ראו האבות הקדושים", ומביא את הפסוק "אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך". אדמו"ר

80 כי על כל מוצא פי

הוזהר אומר שההבל היוצא ונכנס מפיו של אדם ללא מאמץ הוא הה"א של "בהבראם", ועליו נאמר: "על כל מוצא פי הוי' יחיה האדם". אדמו"ר הזקן מפנה לכך כדי לבאר את משמעות הפסוק.

Zohar, Nasso 4:24-27 ספר הוזהר, נשא ד': כ"ד-כ"ז

81 ואורייתא וקוב"ה כולא חד

הוזהר אומר: "והתורה — זו הקדוש ברוך הוא". אדמו"ר הזקן מצטט את הלימוד שהתורה והקב"ה אחד, כדי להראות שהתורה היא דברו של הקב"ה עצמו.

Zohar I, 24a זח"א כד, א

Zohar II, 60a זח"ב ס, א

Zohar III, 93a זח"ג צג, א

הערת קה"ת

זח"א כד, א. זח"ב ס, א. זח"ג צג, א.

82 כל העוסק בתו' טל תו' מחייהו

בנתיא, סוף פרק ל"ו, מובא מאמר זה: במתן תורה החיה ה' את ישראל בטל התחייה, שהוא טל התורה; ולעיד לבוא יתעדנו הגוף והעולם ויקבלו את גילוי אור ה' באמצעות התורה.

Ketubot 112b כתובות קי"ב ב

Tanya, Likkutei Amarim 36:10 תניא, חלק ראשון; ליקוטי אמרים ל"ו:י.

... והוא טל תורה שנקרא "עוז", כמאמר רבתינו זכרונם לברכה: "כל העוסק בתורה — טל תורה מחייהו כו".

Kehot Publication Society (CC-BY-NC)

הערת קה"ת

ת"ז (יב, א. לח, ב. קנג, א. [תו"ח צו, ג]). ועי' כתובות קיב, ב. המשתמש. [כ]. ראה תניא ספלי' ובלקוט פירושים ומ"מ — חסידים שם.

83 כל העוסק בתורה טל תורה מחייהו

תיקוני הוזהר מקשר בין הטל המחיה את המתים לבין התורה, ומצטט: "כל העוסק בטל תורה, טל תורה מחייהו". אדמו"ר הזקן מצטט מאמר זה.

Tikkunei Zohar 12a:10 תיקוני הוזהר י"ב א:י

ארכעים מלקיות חסר חד כחשפון ט"ל, מאן דנטיר לה מנפיהו, נחית ט"ל עליה, דאיהו יו"ד היא וא"ו, ט"ל להחיות המתים, ועליה אוקמוהו רבנן דמתניתין, כל העוסק בטל תורה טל תורה מחייהו.

Tikkunei Zohar - Vocalized (Public Domain)

84 טל תורה מחייהו שהוא מבחי' סוכ"ע

הצמח צדק מונה שם כמה מקומות בחסידות העוסקים בטל התורה הנמשך מהמדרגה המקיפה את כל העולמות.

הערת קה"ת

באוה"ת פי האזינו ע' א'תרמג מציינ' לכמה מקומות בדא"ח ע"ש.

85 שירת משה פותחת במילים: "האזינו השמים ואדברה". אדמו"ר הזקן מפנה למאמרו על פסוק זה בעניין טל תורה.

Deuteronomy 32:1 דברים ל"ב:א

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרייפי:

Give ear, ye heavens, and I will speak; And let the earth hear the words of my mouth

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

And He afflicted thee, and suffered thee to hunger, and fed thee with manna, which thou knewest not, neither did thy fathers know; that He might make thee know that man doth not live by bread only, but by every thing that proceedeth out of the mouth of the L-RD doth man live

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

76 כל האומר אין לי אלא תורה

רבי יוסי מלמד שמי שאומר שאין לו אלא תורה, אפילו תורה אין לו, שכן "ללמוד אותם ולעשותם" מחבר את הלימוד למעשה. אדמו"ר הזקן מצטט זאת כדי להסביר את המילים "לא על הלחם לבדו".

Yevamot 109b:4-5 יבמות ק"ט ב:ד-ה'

ערכי שלציון — דעבדי שלוף דוץ. תוקע עצמו לדבר הלכה — דתנא, רבי יוסי אומר: כל האומר אין לו תורה — אין לו תורה. פשיטא! אלא: כל האומר אין לו אלא תורה — אין לו אלא תורה. הא נמי פשיטא! אלא דאפילו תורה אין לו. מאי טעמא? אמר רב פפא, אמר קרא: "ולמדתם ועשייתם" — כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה, כל שאינו בעשיה אינו בלמידה.

William Davidson, Vocalized Aramaic (CC-BY-NC)

הערת קה"ת

יבמות קט, ב.

77 שעל דמות הכסא

יחזקאל ראה "על דמות הכיסא דמות כמראה אדם". אדמו"ר הזקן מזהה את האדם העליון הזה עם ה"אדם" שחי מכל היוצא מפי ה'.

Ezekiel 1:26 יחזקאל א:כ"ו

ומעל לרקיע אשר על-ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה:

And above the firmament that was over their heads was the likeness of a throne, as the appearance of a sapphire stone; and upon the likeness of the throne was a likeness as the appearance of a man upon it above

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

78 ישראל מפרנסין לאביהן שבשמים

הוזהר אומר שסעודתו של המלך ממתינה לסעודת עבדיו, "וכך אנו למדים: ישראל מפרנסים את אביהם שבשמים". אדמו"ר הזקן מביא זאת לגבי האדם העליון, המקבל "חיים" מישאל.

Zohar III, 7b זח"ג ז, ב

הערת קה"ת

זח"ג ז, ב. שהש"ר א, סדי"ה לסוסתי. יל"ש רמז תיח.

79 כי על כל מוצא פי

הוזהר מסביר את "על כל מוצא פי הוי" כקול היוצא ממקורו, הנקרא שופר. אדמו"ר הזקן מפנה לכך כדי לבאר את משמעות הפסוק.

Zohar, Yitro 19:297-311 ספר הוזהר, יתרו י"ט:רצ"ז-ש"א

According to R. Simeon, the "voice of the trumpet" is the "word which proceedeth out of the mouth of the L-rd" (Deut. 8, 3), by which "man lives". It is greater and stronger than all lower voices. On it depends all; it is called "great voice", and also a "still thin voice" (I Kings 19, 12), i.e. a clear, though tiny light which illumines all things

The Zohar; London, Soncino Press, 1933 (Public Domain)

86 תזל כטל אמרתי

"יערוף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי". הפסוק משווה את התורה לטל, וזהו הנושא של המאמר שאליו מפנה אדמו"ר הזקן.

Deuteronomy 32:2 דברים ל"ב:ב'

יֵעֶרֶף כַּמָּטֶר לִקְחִי תִזֹּל כַּטֵּל אִמְרָתִי כְּשִׁעִירִם עַל־דָּשָׁא וְכַרְבִּיבִים עַל־יָעֵשׂב:

My doctrine shall drop as the rain, My speech shall distil as the dew; As the small rain upon the tender grass, And as the showers upon the herb.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

87 יחיינו מיומיום

"יחיינו מיומיום, ביום השלישי יקימנו". אדמו"ר הזקן מפנה למאמרו על פסוק זה בעניין טל התורה.

Hosea 6:2 הושע ו:ב'

יִחְיֶינוּ מִיּוֹמִיּוֹם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יִקְמְנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו:

After two days will He revive us, On the third day He will raise us up, that we may live in His presence.

Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA) • JPS 1917 (Public Domain)

88 |ואעפ"כ ויאכילך שנתגשם עד שדכו במדוכה

מאמר של הרבי משנת תשל"ז (1977), הפותח בפסוק על המן: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים", שהערה מביאה בקשר לכך שהמן נעשה מזון גשמי.

הערת קה"ת

ראה ד"ה הנני ממטיר תשל"ז סי"ח.

89 שדכו במדוכה

בני ישראל טחנו את המן ברחיים או כתשו אותו במדוכה ובישלו אותו. אדמו"ר הזקן רואה בכך כיצד המן מן השמים נעשה למזון גשמי.

Numbers 11:8 במדבר י"א:ח'

הערת קה"ת

במדבר יא, ח.

על המהדורה

המהדורה הזאת כוללת לשון המאמר, התרגום לעברית של ימינו, הביאורים שלנו והערות.

The Hebrew text of Likkutei Torah: © Kehot Publication Society, via Sefaria, CC BY-NC 4.0; formatting adapted.

התרגום שלנו לעברית של ימינו, מתוך התרגום האנגלי שלנו מלשון הקודש, בלי הערות קה"ת: CC BY 4.0.

הביאורים שלנו, עם הסקירה, השאלות והעמוד לילדים: CC BY-NC 4.0.

The notes: Kehot's marei mekomos ("Sources and References", including the Rebbe's notes) © Kehot Publication Society, via Sefaria, CC BY-NC 4.0; formatting adapted; our notes on them: CC BY-NC 4.0.

Sefaria: Miqra according to the Masorah (CC-BY-SA); The Holy Scriptures: A New Translation (JPS 1917) דרך (Public Domain); William Davidson Edition - Vocalized Aramaic (CC-BY-NC); The Zohar; London, Soncino Press, 1933 (Public Domain); Midrash Rabbah -- TE (Public Domain); The Sefaria Midrash Rabbah, 2022 (CC-BY); Tikkunei Zohar - Vocalized (Public Domain); Kehot Publication Society (CC-BY-NC); Tractate Berakot by A. Cohen, Cambridge University Press, 1921 (Public Domain); Maginei Eretz: Shulchan Aruch Orach Chaim, Lemberg, 1893 (Public Domain); Daat Bereshit Rabbah (Public Domain).

המהדורה כולה: CC BY-NC 4.0. מותר להעתיק, להדפיס ולהפיץ בחינם, בציון Kehot Publication Society ו־likuteitorah.com; אסור למכור.
/https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

התרגום לעברית נעשה מהמהדורה האנגלית של likuteitorah.com בעזרת בינה מלאכותית (openai/gpt-6-luna-pro:batch), כשלשון המאמר לצדו לבדיקה. עדיין לא עבר עריכה אנושית. כל דבר חשוב יש לבדוק מול לשון המאמר.

הרבי ביקש ללמוד את מאמרי פרשת השבוע, «הפרשה החסידית», באותו שבוע, מחולקים לשבעת ימיו (Sichah of Shabbos Parshas Vayakhel 5725). (Toras Menachem vol. 42, pp. 306-309). למה ללמוד, וברכות הרבי: /likuteitorah.com/about/the-chassidishe-parsha

מיום חנימי ולא מסחרי. אין כאן מכירה. אין שיוך לקה"ת, ל־Sefaria או לספריית ליובאוויטש. © likuteitorah.com

מתוך /likuteitorah.com/he/likutei-torah/eikev/1

מוקדש לכבוד

מוקדש לכבוד הגאון המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן זצ"ל

אבי הרבי, רבי לוי יצחק